

**Громадська організація
«Київська наукова
суспільнознавча організація»**

ЗБІРНИК ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ

**учасників міжнародної
науково-практичної конференції**

**«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК:
НАУКОВІ ДИСКУСІЇ»**

20–21 серпня 2021 р.

**Київ
2021**

УДК 30:001.8(063)

А 43

- А 43 **Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії:** Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 20–21 серпня 2021 року). – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2021. – 76 с.

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників. У збірнику максимально точно відображається орфографія та пунктуація, запропонована учасниками.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

УДК 30:001.8(063)

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНИХ НАУК

Драганенко В. П.

ДЖЕРЕЛА ВІЙСЬКОВИХ ПОДІЙ
НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ 1664 РОКУ5

Дудник О. В.

ДЕНКІНСЬКИЙ РЕЖИМ
НА УМАНЩИНІ (ВЕРЕСЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1919 Р.).....8

Жовнір О. М.

П. ЗАЙЦЕВ – ВИДАТНИЙ ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ ХХ СТ.11

Ковальков О. Л.

РАДЯНСЬКА ВІЙСЬКОВА ПРИСУТНІСТЬ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ
РЕСПУБЛІЦІ АФГАНІСТАН У КВІТНІ – ГРУДНІ 1979 Р.14

Костюк Л. В.

ОБРЯД «ПЕРЕНОСИН» НА ГАЛИЦЬКОМУ ПОДІЛЛІ
КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНА ХХ СТОЛІТТЯ19

Науменко О. О.

ПРИВІЛЕЇ МІСТ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
У ХVІІІ СТ.: ДЕФІНІЦІЯ ТА ТИПОЛОГІЯ.....22

Тугай М. І.

УЧАСТЬ О. МИХАЙЛА ЗУБРИЦЬКОГО
У ЕТНОГРАФІЧНІЙ ЕКСПЕДИЦІЇ НА БОЙКІВЩИНУ 1904 РОКУ ...26

НАПРЯМ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ

Веремейчик С. В.

ЦИФРОВА КУЛЬТУРА
У КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ТЕОРІЇ.....30

Нестеренко П. О.

ПРОБЛЕМА СМЕРТІ ТА БЕЗСМЕРТЯ ОСОБИСТОСТІ:
ЕМПІРИЧНІ, ТЕОРЕТИЧНІ Й СВИТОГЛЯДНІ ВИМІРИ.....34

Ревін Ф. Г.

АКТУАЛЬНІСТЬ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДІВ
В РАМКАХ СИНТЕТИЧНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПАРАДИГМИ.....37

Ричко В. Ю.

ДО ПИТАННЯ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЧАЇВСЬКОЇ
ЛАВРИ: ІСТОРИЧНА ТА СУЧАСНА РЕТРОСПЕКТИВА.....40

Романова О. П.

АКСІОЛОГІЧНИЙ СЕНС СВОБОДИ У ВИБОРІ ЛЮБОВІ.....44

НАПРЯМ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТОЛОГІЇ

Ковальов А. В.

КОНЦЕПЦІЯ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ДЖЕЙМСА
ФІШКІНА: ЗМІСТОВИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ 47

Корнат Л. Я.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА
ЩОДО КОРИННИХ НАРОДІВ В УКРАЇНІ..... 50

Устименко Є. Р.

ПРОЦЕС ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ДОНБАСІ
В УМОВАХ ВІЙНИ: ГУМАНІТАРНО-ПОЛІТИЧНІ ПИТАННЯ 55

Худик Г. О.

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ПОЛІТИЧНОЇ ІМІДЖЕВОЇ СТРАТЕГІЇ 59

Шевко Д. Г.

СТРАТЕГІЧНІ НАРАТИВИ РОСІЇ
У КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 62

НАПРЯМ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНИХ НАУК

Драганенко В. П., аспірант кафедри архівознавства
та спеціальних історичних дисциплін

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ДЖЕРЕЛА ВІЙСЬКОВИХ ПОДІЙ НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ 1664 РОКУ

Чимало сторінок історії Поділля потребують прискіпливої уваги, адже відображають поворотні моменти в його історії, коли в певний час і в певному місці відбувалися вагомі події, які мали незворотний вплив на хід історичного процесу. Проте значимою складовою історичних досліджень є наявність ґрунтовної, верифікованої та науково виваженої джерельної бази, що формує сприйняття і чітке відображення історичної пам'яті у працях науковців. Відсутність достатньої джерельної бази формує прогалини у наукових студіях і призводить до втрати чіткої лінії розуміння обставин, можливостей вибору в конкретній ситуації або узгодженості політичної чи воєнної лінії серед головних гравців у тогочасних історичних перипетіях. Тому варто приділяти значної уваги питанням аналітичної історичної реконструкції подій, відштовхуючись від наявного обмеженого кола джерел, дрібних історичних деталей і конкретних умов та загального розуміння ходу історичного процесу.

Влітку 1664 року на землях Правобережної України склалися політично виважені умови до нового об'єднання України під владою на той час гетьмана Лівобережної України Івана Брюховецького. Гетьман Правобережної України Павло Тетеря фактично втратив всю повноту влади, адже його пропольська політика була спрямована на поновлення шляхетських порядків на Правобережжі та повернення під владу короля непокірних лівобережців. Тому виступ І. Брюховецького на Правобережжя, підтримка його дій з боку населення подніпровських міст: Сміли,

Жаботина, Суботова і Кам'янки [3, с.233-234] та повстання на Правобережжі мали на меті завдати удар в тилу польської армії і змусити короля Яна Казимира рішуче і однозначно перекреслити всі спроби повернути попереднє політичне становище, старі порядки, які існували до Хмельниччини.

Саме тому сталися на перший погляд звичайні події, які відбувалися в незвичайних обставинах. Кошовий отаман Запорозької Січі І. Сірко на чолі двох з половиною тисяч запорожців і трьохсот калмиків, повертаючись із походу в Буджацькі степи, попрямував із багатою здобиччю не на Січ, а на південне прикордоння Брацлавського воєводства. Отаман міг прийняти таке рішення з різних причин. Очевидним мав бути стратегічний задум, попереднє узгодження своїх дій із І. Брюховецьким, крім того, кошовий знав про прихильність до себе мешканців поселень, розташованих понад Бугом. Тому політичний вплив І. Сірка разом із можливими наступальними діями козаків Брюховецького могли змінити хід подій і вирвати з-під польської влади Правобережну Україну. Проте швидке просування із нез'ясованих досі обставин стало відомим польському командуванню і його союзникам-татарам. Таким чином, польські воєначальники В. Лещинський, С. Маховський і татарський Каммехмет – мурза з 3-4 тисячами жовнірів і татар, отримавши попередню звістку про рух загону І. Сірка, мали час обрати місце для удару по козаках на марші в умовах природних перешкод на підступах до кордонів воєводства.

В бою у Сараджинському лісі, неподалік від Чечельника, запорожці і калмики зазнали відчутної поразки. До полону потрапили брат і син Сірка, а сам він якось зумів прорватися до Торговиці [2,с.200]. Проте, за іншими даними, зазнали поразки в бою лише калмики, а запорожців загинуло тільки кілька чоловік. Сірко ж з рештою козаків врятувався і пішов на Січ [1,с.32; 3 ,с. 217]. На мою думку, у випадку серйозної поразки Сірко відступив би до Січі, а не залишався б неподалік значних, хоч і розкиданих по Брацлавщині, ворожих сил. Літопис Самовидця повідомляє про ці події так: «... напали татаре и Маховській з жолнірами под Сараджином, и там тих колмиков розбито, где немало пропало колмиков и козаков, а остаток з Сірком вишло на Україну /4 / с. 97». Отже, кошовий все ж залишився на Україні. Так

само стверджує Г. Граб'янка: «І все ж Сірко з останком свого загону пробився на Україну /5 / с. 133».

Отже, узгодженим намірам і політичним планам не судилося збутися в повній мірі внаслідок не зовсім вдалої для козаків битви. Проте певним чином місію І. Сірка було виконано: польський король не домогся перемог на Лівобережжі, а повстання мешканців Правобережжя змусили П. Тетерю зректися гетьманства і залишити Україну. Після повернення Яна Казимира із походу на Лівобережжя влітку 1665 року на Побужжі королівських військ вже фактично не було.

Література:

1. Яворницький Д. І. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорозьких низових козаків; [пер. з рос. В. Л. Чуйка; передм., комент. та прим. Г. Я. Сергієнка]. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990.
2. Історія України: нове бачення: у 2 т. / [Гуржій О. І., Ісаєвич Я. Д., Котляр М. Ф. та ін.; під ред. В. А. Смолія]. – К.: Україна, 1995-1996. – Т. 1. – 1995.
3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографической комиссией: в 15 т. – СПб., 1863-1892. – Т. 5 (1659-1665). – СПб., 1867.
4. Літопис Самовидця / [вид. підгот. Я.І. Дзира]. – К.: Наукова думка, 1971.
5. Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки; [пер. із староукр. Р. Іванченка]. – К.: «Знання», 1992.

Дудник О. В., кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
м. Умань, Черкаська область, Україна*

ДЕНІКІНСЬКИЙ РЕЖИМ НА УМАНЩИНІ (ВЕРЕСЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1919 Р.)

На початку осені 1919 року російська Добровольча армія генерала Антона Денікіна захопила більшість українських земель. Під владою денікінського режиму опинилося політично активне й соціально чутливе населення Уманщини, яке з початком революційних подій пережило владу кількох урядів.

За часи денікінської адміністрації в Умані функціонувала різно-рідна мережа газетних видань, як російськомовних («Свободный Голос», «Уманская жизнь», «Русское дело»), так і на українській мові («Громадське життя»).

Інформація газетних публікацій свідчить про те, що 24 вересня 1919 р. в Умані і повіті встановлено денікінську владу. Населення Уманщини розчароване політикою більшовиків, вбачало в денікінцях визволителів, ставилося до них лояльно. Місцеві раділи не стільки від приходу Добровольчої армії, а радше від закінчення панування більшовиків, про що свідчить замітка в жовтневому номері газети «Киевлянин»: «В Уманському і Черкаському повітах стало спокійніше. Населення відноситься до денікінської влади доброзичливо» [1, 2]. Із приходом білих в Умань вітала денікінців уманська інтелігенція, «...его власть крепче и осмысленнее». 20 жовтня 1919 р. Уманська міська дума доручила особливій комісії провести збір на користь Добровольчої армії [2, с. 236].

Неспроможність окупаційного режиму створити дієвий адміністративний апарат, реалізувати свій внутрішньополітичний курс частково пояснюється їх кадровою політикою в Україні. Українофобство А. Денікіна підштовхнуло його до заборони прийому на роботу службовців, які працювали в установах Української Держави та УНР. За розпорядженням денікінської влади припинили діяльність Уманська міська Дума і Земські Повітові Збори [2, с. 299]. Начальником Уманського повіту призначено Венедикта Флоріановича Бялоцького, комендантом Умані – полковника

Євгена Рункевича. З призначенням Бялоцького на початку жовтня 1919 р. начальником Липовецького повіту, на його посаду був призначений капітан Семенов. «Очевидно, что эта власть как и другия стают на ту же ошибочную дорогу – преследования лиц, служивших при прежних правительствах... упуская из виду, что многие служили или под страхом угроз или в крайности ради куска хлеба и по приказам... Для чего и для кого нужны эти преследования и расстрелы?» – записав у своєму щоденнику свідок тих подій, мировий посередник, громадський і кооперативний діяч Уманщини П. Ф. Курінний [2, с. 274]. Автор засуджує арешт денікіською владою уманського слідчого Д. Лещенка, за те що, той служив слідчим при Директорії [2, с. 295].

У зв'язку із закриттям Уманського відділення Українського Банку, у важкому фінансовому становищі опинилися земські установи: школи, лікарні, канцелярія. Вчителі, лікарі, службовці кілька місяців не отримували зарплати, що свідчить про вкрай складну фінансово-економічну ситуацію в повіті.

Необхідність забезпечення продовольством армії за відсутності надійної економічної бази призвела до застосування адміністративних методів. Селянин повинен був внести до 1 вересня одноразовий податок на користь білогвардійців у розмірі 5 пудів зерна цьогорічного врожаю, починаючи з кожної після 4-ї десятини землі. Це відчутним тягарем лягало на селянські господарства [3, с. 129]. До того ж, як тільки появилися денікінські війська, поміщики повіту стали вимагати, щоб селяни платили їм худобою та хлібом за захоплені у них землі, або ж за землі, які перебували в оренді. Селяни Уманщини відразу поставились вороже до аграрної політики денікінського уряду. Кореспондент газети «Народна воля» повідомляє: «Загальне враження на місцях – ненависть сільського населення до денікінців і нетерпляче очікування української армії» [4, 1]. Були випадки роззброєння дрібних загонів денікінців.

Денікінська військова адміністрація почала запроваджувати порядки силами каральних загонів та підрозділами контррозвідки. Так, уманський комендант видав наказ, в якому заборонив приватні розмови телефоном (за винятком лікарів). При цьому попереджав, що «розмови вести на російській мові». 6 листопада 1919 р. окупаційною владою був виданий циркуляр, який наказував педагогічному та учнівському колективу Уманської Української

гімназії перейти на російську мову навчання. У випадку невиконання розпорядження влади – припиняється фінансування закладу з державного і місцевого бюджетів [2, с. 298].

Денікінська влада також внесла свою лепту у ганебну справу насильств проти єврейського населення. У містечку Тальному денікінці влаштували єврейські погроми – пограбували всі крамниці, спалили цілий житловий квартал, де проживали євреї. В Умані налякані євреї вітали денікінське військо з квітами, але це не врятувало їх від погрому.

У ніч з 19 на 20 жовтня 1919 р. денікінці закатували учасників проф-спілкового руху на Уманщині Х. Проскуровського і С. Карпінського. Газета «Новини» 12 листопада 1919 року повідомляла, що у селах Уманщини денікінці заганяли селян у воду, вигукуючи: «Это вам второе крещение» [5. 3].

Денікінці виявляли свою ненависть до українства. 27 вересня 1919 р. в уманському театрі відбувся концерт національного хору під керівництвом священника П. І. Рендо. Концерт пройшов успішно, але один з офіцерів денікінської армії намагався стріляти в регента хора за те, що хор співав «Як умру то поховайте» Тараса Шевченка [2, с. 288].

Проти денікінців та їх каральних акцій піднялася хвиля протесту, яка переростала у масові повстання. На Уманщині 400 повсталих зробили набіг на станцію Березань, взяли в полон офіцерів-добровольців і наклали на них контрибуцію в сумі 240 тис. крб. Із часом повсталі заволоділи станцією Бобринська і перекрили рух залізницею.

Фактична реставрація дореволюційних порядків в українському суспільстві, антиукраїнська національна політика білогвардійського режиму викликали відповідний опір населення України, зокрема і Уманщини. Цим скористалися більшовики. 6 грудня 1919 року з'єднання Армії УНР під командуванням генерала М. Омеляновича-Павленка вирушило у «Зимовий похід» по заплілі більшовицької та денікінської армії. Три українські дивізії – Запорізька (командуючий, генерал А. Гулий-Гуленко), Київська (командуючий, генерал Ю. Тютюнник), Волинська (командуючий, генерал О. Загородський) – пройшли близько 2,5 тис. км окупованою ворогом територією, ведучи важкі бої за Липовець, Умань, Смілу, Балту і т.д. 31 грудня 1919 року Умань була звільнена від денікінців.

Література:

1. Києвлянин (Київ). 1919. 18 жовтня.
2. Щоденники українського селянина Петра Федоровича Курінного. 1919 рік / Упорядники: Валентина Піскун, Владислав Давидюк. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ : «Видавництво Людмила», 2019. 444 с.
3. Олена Бойко. Денікінський режим на українських землях: державний устрій, соціально-економічна і національна політика / Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр. : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України НАН України. С. 114-144.
4. Народна воля (Київ). 1919. 4 листопада.
5. Новини (Кам'янець-Подільський). 1919. 12 листопада.

Жовнір О. М., викладач кафедри українознавства

*Київський національний університет будівництва і архітектури
м. Київ, Україна*

П. ЗАЙЦЕВ – ВИДАТНИЙ ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ ХХ СТ.

Павло Іванович Зайцев (1886–1965) – видатний науковець, шевченкознавець, публіцист, редактор, громадсько-політичний діяч.

П.Зайцев майже все своє наукове життя присвятив дослідженню життєвого й творчого шляху Тараса Шевченка, став одним із провідних шевченкознавців ХХ століття.

Під час навчання в Петербурзькому університеті П.Зайцев розпочинає дослідження творчості Т.Шевченка – працю всього свого життя. З 1911 р., розшукуючи матеріали про великого генія, неодноразово приїжджав із Петербурга в Київ, співпрацював із М.Біляшківським та Д.Щербаківським, які збирали матеріали для шевченківського відділу Київського історичного музею. У Петербурзі, Москві, Нижньому Новгороді молодий дослідник знаходив ще невідомі літературні матеріали у колекціонерів Шевченкових реліквій, фотографував їх та описував. У Нижньому Новгороді П.Зайцев розшукав колекцію малярських творів Шевченка, серед

яких були всі вісім рисунків серії «Притча про блудного сина». У 1912 р. у Петербурзі він знайшов рештки Шевченкового альбому із зарисовками та фольклорними записами під час невдалої короткотривалої подорожі Кобзаря в Україну в 1859 р. Із цього альбому вісім малюнків П.Зайцев придбав для Київського історичного музею, а також використав для своєї дуже цінної публікації «Новое о Шевченке» в журналі «Русский библиофил» [4, с. 103]. У цей час з'являється ряд його творів : «Русские поэмы Шевченко» («Вестник Харьковского историко-филологического общества», 1913), «Шевченковские места в Ленинграде» («Красное знамя», 1914), «Первая любовь Шевченко» («Вестник Европы», 1914), статті в газетах «Речь» (Петербург), «Утро» (Харків), журналі «Новь». У 1914 р. в Петербурзі П.Зайцев підготував і видав Шевченковий «Кобзар», використавши прижиттєві друковані і рукописні збірки поета, зокрема той примірник «Кобзаря» 1860 року видання, в якому Тарас Григорович власноручно зробив численні поправки [6, 77].

Протягом 1918 – 1919 рр. П.Зайцев редагував журнал «Наше минуле» (м.Київ), де розмістив багато невідомих творів, листів і документів до біографії Т.Шевченка. Також видав книжечку «Оксана. Перше кохання Шевченка» (1918).

Із 1930 р. П.Зайцев, перебуваючи в еміграції, співпрацює з Українським науковим інститутом (м. Варшава). Із 1932 р. з ініціативи науковця Зайцева в Інституті розпочато роботу над повним критичним виданням творів Т.Шевченка в 16 томах, до якого повинні були входити не лише Шевченкові тексти, а й переклади їх на інші мови, російськомовні повісті перекладено українською мовою. До 1939 р. встигло вийти лише 13 томів, пізніше все майно Інституту було знищено. За редакцією П.Зайцева вийшли 2-4 і 6-12 томи. Перший том цього видання містив монографію Павла Івановича «Життя Тараса Шевченка», яка друкувалася у Львові в 1939 р., але не вийшла у світ. Увесь тираж було знищено більшовиками після окупації Львова у вересні 1939 р. Уціліло лише близько 10 примірників. За цим текстом вийшла книга «Життя Тараса Шевченка» (Нью-Йорк – Париж – Мюнхен, 1955). У Києві цю книгу було видано лише в 1994 р., друге видання здійснено в 2004 р.

Це 13-томне видання творів Т. Шевченка вважається одним із кращих у шевченкознавстві й увійшло до історії літератури під

назвою «Видання П.Зайцева». Друге доповнене видання творів Т.Шевченка у 14 томах за редакцією Зайцева-шевченкознавця вийшло у видавництві М.Денисюка в Чикаго (1959-1963) [6, с. 127].

Протягом 30-х рр. ХХ ст. Павло Іванович пише й друкує ряд статей і розвідок про Кобзаря : «Жінки на життєвому шляху Шевченка»,1935; біографічна розвідка польською мовою «Шевченко і поляки»,1934; «Шевченко в російських перекладах», 1938; «Як творив Шевченко-поет»,1939; «Незнайомі матеріали про Шевченка й інших українських письменників»,1939; «Два останні автопортрети Шевченка»,1939.

У 1938 р П.Зайцева було обрано дійсним членом наукового товариства ім. Т.Шевченка. Із 1948 р. – призначено директором Інституту шевченкознавства УВАН у Європі.

Останні праці П.Зайцева «Етика і естетика Шевченка», «Коментарі до споминів про Шевченка його сучасників», «Творчість Шевченка» залишилися незакінченими через хвороби й тяжкі умови життя вченого.

Павло Іванович Зайцев був невтомним дослідником Шевченкової спадщини, а також його життєвого й творчого шляху. Про П. Зайцева довгий час не згадували в контексті шевченкознавства. У радянські часи його праці були під заборону, вченого не згадано навіть у «Шевченківському словнику». Сьогодні повертається із забуття ім'я видатного шевченкознавця та з'являється неабиякий інтерес до його літературознавчого доробку.

Література:

1. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Бібліографічний довідник НАН України. – К., 1998. – 254с.
2. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка – 2-е вид. – К.: Обереги, 2004. – 408с.
3. Кльова М. Видатний шевченкознавець : До 120-річчя від дня народження Павла Зайцева // Земляки : Альманах Сумського земляцтва в Києві. – 2006. – №3. – С.118 – 120.
4. Міяковський В. Павло Зайцев // Сучасність. – 1968. – № 3(87). –С. 101 – 118
5. Українське відродження 1917 – 1920 рр. на Сумщині : Т.1 / Автор-упорядник Г.М.Іванущенко. – Суми, 2010. – 280с.
6. Українська журналістика в іменах / За ред. М.М.Романюка. – Львів, 1995. – Вип. II. – 338с.

7. Центральний державний історичний архів України. – Ф. 845. – Оп. 1. – Спр.12.
8. Центральний державний історичний архів України. – Ф. 845. – Оп. 1. – Спр.16.

Ковальков О. Л., кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

РАДЯНСЬКА ВІЙСЬКОВА ПРИСУТНІСТЬ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ РЕСПУБЛІЦІ АФГАНІСТАН У КВІТНІ – ГРУДНІ 1979 Р.

Участь СРСР у громадянській війні в Демократичній республіці Афганістан (ДРА) між продянською Народно-демократичною партією Афганістану (НДПА) і опозицією, яку підтримували більшість афганців, стала визначальною подією міжнародного життя кінця 1970 – початку 1990-х рр. Втручанням в афганську кризу СРСР завдав непоправної шкоди Афганістану, спровокував згорання «розрядки» і загострення «холодної війни». Афганська війна поглибила кризу СРСР і стала одним із чинників його розпаду.

Згідно усталеної думки, рішення про залучення радянських військ для порятунку «афганської революції» Політбюро ЦК КПРС схвалило 12 грудня 1979 р. через загострення відносин із США. Однак це рішення випливало з попередньої політики СРСР щодо ДРА. Після військового перевороту 27 квітня 1978 р., який назвали «Квітневою національно-демократичною революцією», і приходу до влади в Афганістані НДПА СРСР надавав їй підтримку у здійсненні соціалістичних реформ. Це були фінансово-технічна допомога, апарат радників, поставки озброєння. Радикальні реформи і репресії відкинули від режиму НДПА більшість афганців. Опір переріс у громадянську війну, початком чого став антиурядовий і антирадянський заколот у Гераті 15–17 березня 1979 р. [4]. Під час цих подій лідер НДПА Н. М. Таракі вперше запросив до ДРА

радянські війська для підтримки «Квітневої революції». Попри відмову, до грудня 1979 р. афганська влада щонайменше 20 разів запрошувала різні радянські підрозділи до ДРА [9, с. 49–50]. Усі ці запрошення були неофіційними, але в подальшому радянська влада використала їх для виправдання своєї інтервенції у ДРА.

Слабкість кабульського режиму і загроза його падіння змусили Москву посилювати його підтримку. В кінці березня до ДРА з метою «вироблення схеми антитерористичних заходів» відрядили групу спеціального призначення КДБ «Грім» [5, 231]. Тоді ж на авіабазі в Баграмі розмістили ескадрильї вертольотів Мі-8 і літаків Ан-12. Радянські екіпажі носили афганську форму, авіатехніка мала афганські пізнавальні знаки [13, 25]. 28 червня Політбюро ЦК КПРС схвалило для її охорони направити «парашутно-десантний батальйон в уніформі... під виглядом авіаційно-технічного складу» [2, 2–3]. На початку липня до Баграма прибув 1-й батальйон 345-го гвардійського парашутно-десантного полку на чолі з підполковником В. І. Ломакіним [11, 156]. У новій, незвичній для Радянської Армії формі («експериментальній», за офіційною версією), В. І. Ломакін «став» старшиною, його лейтенанти – сержантами.

5 липня до Кабула прибув загін спецпризначення КДБ СРСР «Зеніт» у складі 38 осіб на чолі з полковником Г. І. Бояриновим. Його бійці пройшли підготовку за програмами «засідка», «захоплення об'єкту і особи», «звільнення заручників», але мали посвідчення техніків і інженерів. Чимало «зенітівців» володіли дарі і пушту. Загін мав забезпечувати охорону посольства і посольського містечка. Згодом «Зеніт» отримав наказ відрядити радників до підрозділів служби безпеки в провінційних центрах ДРА і Навчального центру афганської служби безпеки. В середині серпня загін поповнили 22 офіцери. Відтоді «Зеніт» займався розвідкою Кабула, вивчав систему охорони урядових будівель і військових об'єктів [14, с. 149–150]. Ця інформація стала в нагоді при плануванні операції «Шторм-333» у грудні 1979 р. 4 вересня на зміну «Зеніту» прибув інший загін спецпризначення КДБ зі 100 офіцерів [14, с. 153].

У липні 1979 р. ЦРУ США прогнозувало, що НДПА через свою слабкість найближчим часом звернеться до Москви по військову допомогу [15, 159] і припускало, що радянські радники не лише

командували урядовими військами, але й брали участь у бойових діях [15, с. 179].

Восени 1979 р. криза режиму НДПА загострилась. У вересні Х. Амін усунув від влади а потім наказав убити Н. М. Таракі. У Кремлі Х. Аміна вважали ненадійним союзником і схилилися до думки змінити його на більш контрольованого Б. Кармаля, який міг би стабілізувати ситуацію в ДРА. Це зумовило посилення радянської військової присутності в країні. 11 листопада до Кабула прибув ще один загін спеціального призначення. За легендою, підготовлені до виконання спеціальних завдань розвідники були інженерно-технічними фахівцями. Загін отримав завдання картографувати військові об'єкти Кабула. Результатом стала карта розміром 2×3 м з нанесеними підрозділами силових структур, військовими частинами, поштою, телеграфом тощо. Її надіслали до Москви і на її підставі планували операцію «Байкал-79» [3, с. 46]. Бійці загону пізніше штурмували палац Тадж-Бек.

6 грудня 1979 р. Політбюро ЦК КПРС ухвалило направити до ДРА «спеціальний загін ГРУ Генерального штабу загальним числом близько 500 осіб в уніформі, яка не розкривала б його приналежності до Збройних Сил СРСР» [10]. Це був 7-й загін 15-ої бригади спеціального призначення, відомий як «мусульманський батальйон». Його командир майор Х. Т. Халбаєв був узбеком, бійці – узбеки, таджики, туркмени. Вони носили афганську форму і зовні мало відрізнялися від афганців. Це був зразковий підрозділ, кожен вояк якого пройшов жорстку психологічну, фізичну і професійну перевірку і був універсальним солдатом. «Мусбат» мав новітнє озброєння і був оснащений БМП, БТР, гранатометами АГС-17 і зенітними самохідними установками ЗСУ 23-4 «Шилка». За півтора місяці інтенсивної підготовки бійці виконали піврічну норму зі стрільби, водіння і тактичних навчань, майже половина яких проводились уночі. Окремо «мусбат» готувався за програмою підготовки «штурм будівель» [6, с. 131–134; 7, с. 48].

7 грудня бійці батальйону отримали солдатську форму. Офіцери «перетворилися» на солдатів і сержантів: нашивки ефрейтора мали офіцери у званні від лейтенанта до капітана, молодшого сержанта – від капітана до майора, сержанта – підполковника, а старшого сержанта – полковника. 9 грудня «мусбат» почали перекидати «за річку». За легендою, це був батальйон аеродромно-технічного обслуговування ескадрилій вертольотів Мі-8 і літаків Ан-12 у

Баграмі. Біля злітної смуги цього летовища виросло польове містечко батальйону. До Баграма перекинули 540 осіб особового складу, 13 БМП-1, 26 БТР-60, 4 «Шилки», 4 вантажівки «Урал-375Д», 18 ЗІЛ-131, 19 ГАЗ-66, по одному УАЗ-469 і УАЗ-452, 5 польових кухонь, 4 причеи, 150 т. боєприпасів, 45 т. господарського майна і запас продовольства на 30 діб [6, 161–163].

11 грудня до Баграма прибуло поповнення до загону КДБ «Зеніт». Відтоді в ДРА перебувало 130 «зенітівців» [6, с. 172–177]. Тоді ж на аеродром Баграм після ремонту в СРСР прибули афганські винищувачі-бомбардувальники Су-7 МБК з радянськими екіпажами, які «затримались» у ДРА після передачі техніки афганській стороні [1, с. 34]. 18–19 грудня радянський підрозділ зайняв позиції уздовж стратегічно важливої дороги на Саланг [12, с. 148–149]. Цим шляхом заходили до ДРА радянські війська в кінці грудня 1979 р.

Нарощування радянської військової присутності в ДРА не залишилось не поміченим на Заході. 13 грудня ЦРУ припускало, що «Ради готуються до того, щоб прибрати Аміна» [15, с. 233–236]. 20 грудня співробітник Ради національної оборони М. Бремент у меморандумі до радника президента Дж. Картера з національної безпеки З. Бжезінського писав: «Важко перебільшити важливість того, що Ради зараз збираються зробити в Афганістані... Вони, схоже, прийняли рішення ризикувати всім необхідним, з участю в бойових діях включно, для підтримки комуністичного режиму в Кабулі» [15, с. 254].

Таким чином, до середини грудня 1979 р. СРСР мав в Афганістані значні військові сили. Це були загони спеціального призначення КДБ СРСР і ГРУ Генерального штабу Збройних Сил, які відіграли вирішальну роль у прикритті вторгнення радянських військ у ДРА й операції «Шторм-333» 27 грудня 1979 р.

Література:

1. Аблазов В. И. Афганистан. ВВС Советской Армии в первый год войны. *Авиация и время*. 1997. № 5. С. 34–37.
2. Выписка из протокола № 156 заседания Политбюро ЦК КПСС «Об обстановке в Демократической республике Афганистан и возможных мерах по ее улучшению». 29 июня 1979 г. *Архив Национальной безопасности Университета Дж. Вашингтона*.

- 16 арк. URL: https://nsarchive2.gwu.edu//rus/text_files/Afganistan/June%2029,%201979.pdf
3. Иванов Н. Операцию «Шторм» начать раньше. М., 2008. 230 с.
 4. Ковальков О. Л. Гератська криза березня 1979 року та ескалація радянської присутності в Демократичній республіці Афганістан *Наукові записки. Вип. 22. Серія: Історичні науки.* – Кіровоград, 2015. С. 84–90.
 5. Кошелев В. М. Штурм дворца Амина: версия военного разведчика. Люберцы: РОО «Союз писателей Подмосковья», 2007. 536 с.
 6. Кривопапов О. В. Хроника первого батальона. 154-й отдельный отряд спецназа ГРУ на афганской земле. Т. 1. Днепропетровск: ИМА-пресс, 2013. 544 с.
 7. Легкий П. Операция «Шторм». *Армия.* 1999. №6. С. 48–54.
 8. Ляховский А. А., Забродин В. М. Тайны афганской войны. М.: Планета, 1991. 273 с.
 9. Малеванный В. В. Советский спецназ в Афганистане. М.: Кучково поле, 2009. 382 с.
 10. О направлении спецотряда в Афганистан: Решение Политбюро ЦК №П176/82 от 6.12.79. *Советский архив, собран Владимиром Буковским.* 2 арк. URL: <http://www.bukovsky-archives.net/pdfs/afgh/176-79.pdf>
 11. Окорочков А. Секретные войны Советского Союза. М.: Эксмо, 2008. 736 с.
 12. Слинкин М. Ф. Народно-демократическая партия Афганистана у власти. Время Тараки – Амина (1978–1979 гг.). Симферополь, 1999. 359 с.
 13. Фейфер Г. Большая игра: Война СССР в Афганистане. М.: Эксмо, 2013. 336 с.
 14. Цветков А., Суродин В. Вся жизнь – атака. М.: Граница, 2010. 248 с.
 15. Foreign Relations of the United States, 1977–1980. Volume XII. Afghanistan / Gen. Editor A. M. Howard. Washington, 2018. URL: <https://static.history.state.gov/frus/frus1977-80v12/pdf/frus1977-80v12.pdf>

Костюк Л. В., доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ОБРЯД «ПЕРЕНОСИН» НА ГАЛИЦЬКОМУ ПОДІЛЛІ КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНА ХХ СТОЛІТТЯ

Серед після весільної обрядовості важливе місце займає обряд «переносин». Саме ця церемонія включає в себе вирадження дочки (сина) додому молодого (молодої) в супроводі дружок, старости, що в минулому виявляло громадське схвалення створення нової сім'ї та прилучення молодих до нових родини. Так, у деяких місцевостях Галицького Поділля (Підгаєцький, Зборівський) обряд «переносин» молодої відбувався на другий день після весілля: уранці посаг молодої складали на воза та перевозили у дім чоловіка. Також молодій обов'язково давали живу (часто чорну) курку та хліб (в окремих селах Галицького Поділля по дві хлібини), подарунки для родини молодого, особливо свекрів, щоби налагодити добрі стосунки із родичами чоловіка.

Посаг молодої складався із двох частин, як стверджують інформатори с. Мижилів (Підгаєцький району Тернопільська область): худоби та скрині. Щодо першої, то її виділяв батько. Це могла бути худоба, певна сума грошей, клаптик землі [5]. Але те, що входило до скрині, дівчина готувала собі сама або ж разом із матір'ю. Так, до віна молодої входили, як зазначають у с. Рудники (Підгаєцький район Тернопільська область): одяг, взуття, хустки, полотно, покривала, рушники, верета, настільники, подушка, перина та постільна білизна [6]. Також дружби несли посуд, подарунки від молодої для родини молодого. При прощанні мати танцювала з молодою танець, цілувала її та дарувала ікону, а зятеві білий хліб, або коровай.

Саме цей обряд «переносин» нагадував молоді, що закінчилося безтурботне життя у рідної матері, починається важка доля невістки. Після цього молоді тричі танцювали в один бік, як сходило сонце староста виводив їх із хати. Під співи, у котрих звучала туга молодої за рідною домівкою, за дівочими літами, молода виходить на подвір'я.

Стелися барвінку,

Широко ланами.

Як то добре бути,

Коло своєї мами [3, 129]

Перед від'їздом до дому молодого, як стверджували у с. Литвинів (Підгаєцький район Тернопільська область), відбувався обряд триразового обходження молодого з присутніми навколо діжі, застеленої рушником на котрій лежав хліб, а мати кропила водою [7]. Після цього магічного обряду, котрий зберіг сліди давнього аграрного культу слов'ян, молоді кланялися батькам, усім присутнім, які зверталися до них з напутніми словами.

На початку ХХ століття на Галицькому Поділлі існував звичай переводити подружжя через простелений на порозі вовною догори кожух (*щоби все лихе лишилося за порогом*). Під'їжджаючи до хати молодого, гості, котрі супроводжували подружжя, співали:

Отвори, мати, ліску:

Ведемо ти невістку.

Відтвори, мати, хату:

Видем ти пелехату.

Відтвори, мати, скриню:

Видем ти господиню,

Від комори ключницю,

До поля робітницю [1, 41].

Також в окремих селах Галицького Поділля існувала традиція переносити молоду на руках через поріг дому. Ця традиція має дві інтерпретації. Згідно першої, молоду потрібно перенести на руках, щоб обдурити злих духів, аби ті не викрали молодої дружини. Згідно другої, молода може зашпортатися за поріг і таким чином накликати негаразди в їхній новий дім.

У домі молодого церемонія зустрічі невістки обставлялася рядом дій магічного характеру для охорони дому і появи «чужої» особи, а з нею – і чужих та злих сил. Першою поріг переступає молода, а свекруха робить, як стверджують у с. Жабиня (Зборівський район Тернопільська область), декілька магічних дій: кидає перед порогом дрова, ставить баняки, відра з водою, якщо молода зігнеться і все позабирає, то буде доброю господинею, якщо ні – то лінивою [4, с. 106].

Свекор виступав вперед, назустріч молодим та гостям, а свекруха обсіпала молодих пшеницею та питала невістку: «*З чим ти, дочко прийшла?*» Молода відповідала:

*Прийшла я, мамо, до Вас
Із щастям, із здоров'ям,
З усіма гараздами,
З пшеничним хлібом,
З красним чоловіком [4, 107].*

Церемонія зближення молодої з родиною чоловіка, забезпечення прихильності з боку свекрів полягала у звичаї обдарування рідних молодого по приході в хату. Молода перев'язувала свекруху та сестер молодого (якщо вони були) хустками. В цей час свекор ламав калач, мочив його в мед та всіх пригощав. На столі ділили хлібину на чотири частини, одну з яких давали молоді. Невістка перев'язувала свекра чорною шовковою хустиною і поспішала застелити стіл своєю скатертиною, викладала все, що привезла з собою [2, 567].

У с. Рудники (Підгаєцький район Тернопільська область) після обіду збиралися гості в тій оселі, де гуляли весілля. Батьки готували придане, яке мають намір дати молодій парі. Всі гості приносили муку і цукор, щоб у сім'ї завжди був хліб і солодко жилося. Не обходиться і без жартів. Староста приносив велику торбу, в якій є молоко, морква, яблука, пампухи, каша, цукерки. Це щоб молоді мали що їсти на початку спільного життя. Молодій дружині давали віник, щоб була доброю господинею, а господареві – молоток, щоб збудував власний будинок. Починаються поправини або закінчення. Гості пригощаються, співають, танцюють [6].

Таким чином, обряд «переносин» на Галицькому Поділлі на сучасному етапі зазнав певних змін. Сьогодні здебільшого це зводиться до переїзду молодої, лише в сільські місцевості цей звичай зберігся в спрощеному вигляді. Хоча, варто зазначити, що у сучасній молоді посилюється інтерес до повернення давніх традицій. Сподіваємося, це призведе до певного відродження всіх компонентів досліджуваної тематики.

Література:

1. Бих В. Весільний обряд в галицькому селі та його особливості / В. Бих // ТТМ: Пошуки та знахідки: Зб. наук. праць. – Тернопіль, 1993. – С. 39–41.

2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник – довідник. / В. Жайворонок. – Київ: видавництво «Довіра», 2006. – 703 с.
3. Когут-Процик Г. Весілля в Конюхах до Першої світової війни / Г. Когут-Процик. – Тернопіль, 2009. – 108 с.
4. Медведик П. Село Жабиня на Зборівщині. Весілля. Народні звичаї та обряди / П. Медведик. – Тернопіль: Лілея, 1996. – 221 с.
5. Зорик Текля Василівна, 1925 р.н., проживає в с. Мижилів Підгаєцького району Тернопільської області, пенсіонерка.
6. Скоробогач Степан Іванович, 1960 р.н., проживає в с. Рудники Підгаєцького району Тернопільської області, пенсіонер.
7. Букавин Іван Ярославович, 1972 р.н., проживає в с. Литвинів Підгаєцького району Тернопільської області, краєзнавець.

Науменко О. О., магістрант кафедри історії Центральної та Східної Європи

*Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

ПРИВІЛЕЇ МІСТ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У XVIII СТ.: ДЕФІНІЦІЯ ТА ТИПОЛОГІЯ

Привілей (з лат. «*privilegium*» – особливий закон) – виключне право, прерогатива, яка надається суспільному стану, етно-конфесійній групі чи конкретній особі [3, с. 506]. У ранньомодерному часі привілей розглядався як королівський акт чи подання, затверджений відповідним представницьким органом, на підставі якого певним особам чи станам надавалися виняткові права або переваги. За своєю формою він був грамотою, що мала значну юридичну силу. Зважаючи на дане положення, привілей можна трактувати як закон або документ вищого державного керівництва, виданий з метою надати певному суб'єкту особливе право на користування тими чи іншими матеріальними благами всередині міста чи держави назагал.

За загальною типологією привілеї поділялися на одноособові та земські. Одноособові привілеї монарх видавав на користь окремих

осіб чи інституцій – магнатам, шляхті чи церквам. Пізніше, актуальною стала практика утвердження земських привілеїв для окремих станів або територій [1,68]. Також видавались і загальнодержавні привілеї, що безпосередньо стосувались державного функціонування.

За географічно-просторовою ознакою привілеї також ділились на загальнодержавні та місцеві. Сферою поширення перших була територія всієї держави, місцеві ж у свою чергу діяли лише на території окремої провінції, міста. Така ознака привілеїв робила їх універсальним засобом у керуванні державним організмом та суспільством.

Велика частка королівських привілеїв у XVIII ст. стосувалась регулювання міського життя, взаємин між містами з одного боку та центральною владою з іншого. Дані документи являли собою різного роду королівські надання, прерогативи, звільнення від податків та мит, документацію на отримання нових територій. Доцільним є коротко розкрити типологію привілеїв щодо річпосполитських міст.

До першої категорії міських привілеїв належало надання на право складу. Право складу для великих польських міст не раз підтверджувалося як у привілеях, так і у численних декретах, сеймових ухвалах та судових вироках при вирішенні суперечок із купецтвом інших міст [8,36]. Окрім цього, в сеймових постановках XVI-XVIII ст. часто записувалося про обов'язковість його виконання. Проте, тогочасні реалії торговельних відносин, зростання ролі шляхти, яка, користуючись численними пільгами не виконувала права складу, фактично призвели до його занепаду у кінці XVIII ст.

Наступним типом привілеїв були звільнення від мит та регламентація митної політики. Для значних торговельних центрів, якими були Львів, Варшава, Люблін у XIV-XVIII ст., велику роль відігравали звільнення від сплати мит у межах Речі Посполитої та їх регламентація у країнах, з якими польські купці підтримували особливо тісні постійні торговельні контакти.

До іншого розряду міських привілеїв належать звільнення від сплати податків. Найбільшу групу тут складають привілеї на звільнення міста від сплати чопового, шосу та залізничного [2,24]. У місцевих збірниках документів наявна досить мала кількість податкових звільнень, бо більшість з них мали короткий термін дії.

Окремими офіційними документами були привілеї на судову юрисдикцію міста. Ключовою особливістю міст на магдебурзькому праві був судовий імунітет, тобто непадсудність його *civies*, що мешкали на міській території юрисдикції королівській бюрократії [2,20]. Судову владу у межах міста здійснював вїйт разом із лавниками або бурмистр з лавниками.

Особливу групу тогочасних привілеїв склали так звані «нобілітаційні привілеї» міста, які фактично належать до категорії своерідних прерогатив. Зазвичай, їхньому прийняттю передувала відповідна сеймова чи королівська ухвала [2,24]. У Польському королівстві nobilitacja була відома ще з XIII ст. як акт надання шляхетства і до 1578 р. проводилося виключно польським королем, і часто на підтвердження видавалися за його особистим підписом відповідні привілеї. Після 1578 р. практику nobilitacji було передано до повноважень Вального сейму. Можливо, основною причиною такого політичного перетворення була nobilitacja великих міських центрів Речі Посполитої. Окрім того, багато питань, які раніше регулювалися наданням таких привілеїв станом на XVIII ст. стали вирішуватися виключно конституціями та статутами Вальних сеймів, а не монархом особисто [10, с. 376].

Значну частку документів різного тематичного змісту становлять і підтвердження королівських привілеїв. Можна виділити декілька типів підтверджувальних сеймом офіційних документів: загальне підтвердження всіх прав і прерогатив; підтвердження та дублювання змісту грамот; підтвердження за відсутності збереженого чи пошкодженого оригіналу документа; підтвердження із внесенням змін або їх скасування до попереднього рішення [2, с. 25].

Завершуючи огляд привілеїв, які є великою частиною офіційної державної документації Речі Посполитої можна зробити декілька висновків. Документи даного типу є державними, регулятивними нормативно-правовими актами у багатьох сферах життя тодішніх міських центрів, насамперед торгівлі, економіці, адміністративному апараті та судочинстві. Поряд з цим міські привілеї не регулювали абсолютно всі аспекти життя міського соціуму. Багато питань упорядковувались шляхом надання королівських декретів та розпоряджень, а з кінця XVII ст. ще більшу частину політико-правового поля відібрали від королівських привілеїв сеймові конституції.

Література:

1. Олійник Ю.В. Привілеї польських королів як джерело права у Галичині у складі Польського королівства / Ю. В. Олійник. Львівський національний університет ім. Івана Франка – 2013. – Вип.23. – с.68 –72.
2. Привілеї міста Львова (XIV -XVIII ст.) / Упор. М. Капраль. – Львів, 2010. – 2-е виправлене видання. – 544 с.
3. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклад: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – Київ: Довіра, 2006. – 789 с.
4. Яковенко Н. М. Нариси з історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. М. Яковенко // – Київ. – 2009. – 584 с.
5. Bardach J. Historia państwa i prawa Polski / J. Bardach, Z. Kaczmarczyk, B. Lesnodorski. – Warszawa: PWN, 1976. – Т. 2. – 654 s.
6. Bogucka M. Miasta a życie polityczne w Polsce XVI – XVII w. / M. Bogucka //Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w./Prace ofiarowane Antoniemu Maczakowi w szescdziesiątą rocznicę urodzin. – Warszawa: PWN, 1989. – S. 39 – 46.
7. Helcel A. Z. Prawo prywatne polskie. /A. Z. Helcel – Kraków, 1874. – Т. 1. – 224 s.
8. Lewicki S. Prawo składu w Polsce. / S. Lewicki – Lwów, 1910. – 200 s.
9. Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce. / J. Ptaśnik – Kraków, 1934. – 438 s.
10. Wasilewski T. Nobilitacje miast w dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów/T. Wasilewski//Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. – Warszawa, 1991. – S.373–385.

Тугай М. І., аспірант кафедри етнології і археології
*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

УЧАСТЬ О. МИХАЙЛА ЗУБРИЦЬКОГО У ЕТНОГРАФІЧНІЙ ЕКСПЕДИЦІЇ НА БОЙКІВЩИНУ 1904 РОКУ

У 1904 р. відбулася перша етнографічна експедиція на Бойківщину, яку проводили українські вчені. Вона відбувалась за фінансування Етнографічної комісії Наукового товариства імені Т. Шевченка і Товариства австрійської етнографії. Одним із її ініціаторів був І. Франко. Водночас не слід забувати про людей, які сприяли експедиції. Одним із таких був парох села Мшанець на Старосамбірщині о. Михайло Зубрицький, який доклав чимало зусиль аби дана наукова розвідка відбулася і стала ефективною у зборі польового матеріалу.

Експедиція тривала з 18 серпня до 24 вересня [3, 25.] і ставила завданням зібрати переважно антропометричні матеріали, фото типів одягу, також предмети матеріальної культури, зокрема, їх зразки і зарисовки. Поряд із І. Франком участь у експедиції взяли участь Ф. Вовк, З. Кузеля та П. Рябков [7, 68]. Між учасниками «подорожі» було узгоджено маршрут, який проходив через Мшанець, Лютовиська, Дидьова, Локоть, Бориня, Сможе, Лавочне, Славське, Тухля, Гребенів, Сколе, Верхнє Синьоводнє, Крушельнице, Нижнє Синьовиднє [5, 72].

Напередодні від'їзду у «подорож» І. Франко у листі до О. М. Зубрицького звернувся з проханням зустріти та допомогти із житлом для учасників експедиції: «...Коли би Вам се було можливо, то вишліть фіру до Устрік і зладьте для нас десь якийсь куток, щоб ми могли пару день пробути» [8, с. 248–249].

Першим пунктом експедиції стало с. Мшанець, там вони пробули третину часу експедиції – із 19 по 29 серпня. Тут вони «...зустріли сердечний прийом, ерудовану активну допомогу та сприяння з боку українського священника Михайла Зубрицького...» [7, с. 69].

Вибір Мшанця для початку експедиції був не випадковим і було пов'язано з кількома причинами. По-перше, сам І. Франко вказував на зручності розташування даного села «...бо це село розташоване

надзвичайно вигідно – як завдяки збереженню стародавніх рис у культурі та способі життя, так і, з другого боку, завдяки його дуже жвавим торговельним зв'язкам з гуцулами на сході і лемками на заході...; воно утворює місток між тими двома етнографічними групами українського народу, що теж залишило свої сліди на місцевій культурі» [7, 69]. По-друге, на нашу думку, велику роль у виборі Мшанця як початку «подорожі» відіграв давній друг І. Франка, парох села о. М. Зубрицький, дружні відносини яких тривали ще з часів навчання у семінарії. Він, за твердженням Р. Кирчіва, був для І.Франка одним з тих найнадійніших і найпідготовленіших людей у провінції, які були спроможні надати потрібну допомогу в проведенні польових народознавчих досліджень і постачати наукову інформацію з місць. Його рекомендував І. Франко професорові Краківського університету, відомому польському антропологові й етнографу І. Коперніцькому, коли той у 1888 р. під час своєї народознавчої подорожі в Карпатах збирався побувати на Бойківщині [5, 70-71].

У будинку о. М. Зубрицького, за спогадами одного з учасників експедиції З. Кузелі, для роботи було виділено «канцелярію» від сіней. У ній учасники подорожі розташовувались з усіма приладами, «ногами» для виміру росту, «скриньками для рисування стіп» та інше. Для прикладу «міряли» о. Зубрицького і його сім'ю. Сім'я Зубрицьких була тим прикладом для людей, що не слід боятись фотографуватись і робити «заміри». За сприяння отця, у його будинок постійно приходили для переговорів тутешні бойки, щоб розрізнити особливості місцевого діалекту. Дослідники намагались залучити для роботи якомога ширше коло людей, щоб отримати якомога більше інформації. Після обмірів Ф. Вовк виходив на вулицю, забираючи з собою «обміряних», й фотографував їх у фас і профіль під стіною, яка була завішана певною тканиною чи матеріалом [6, с. 298]. «Великий Каменяр» вказував що «...у Львові було обладнано невеличке фотоательє, де П. Рябков проявляв вислані йому фотонегативи...» [7, с. 69]. В результаті роботи було отримано близько 500 фотографій.

Отець не брав безпосередньої участі у вказаній експедиції, проте він зробив усе, щоб ця «подорож» була успішною. При активному сприянні і допомозі М.Зубрицького у Мшанці була зібрана колекція бойківських етнографічних матеріалів для Музею австрійської етнографії у Відні. Місцевий майстер погодився

виготовити для цього музею ряд моделей бойківських житлових і господарських будинків та знарядь праці [4, с. 376.]. Як відомо, О. М. Зубрицький був знаним колекціонером. Він зосереджував пильну увагу на матеріальній культурі Мшанця; власними колекціями виробів, знарядь, тканин, одягу і моделей будівель він доклався до того, що його село яскраво представлене у великих музеях у Базелі, Відні, а передусім у Львові [2, 39]. «Великий Каменяр» назвав М. Зубрицького надзвичайно здібним і старанним колекціонером етнографічних матеріалів, за що поставив його в один ряд із такими відомими вченими, як В. Гнатюк, В. Шухевич, О. Роздольський [2, с. 379]. Зокрема, о. Михайло Зубрицький наочно показав ткацький верстат. З цього приводу І. Франко писав, що «Зубрицький сказав мені, що бойківський ткацький верстат дуже подібний до гуцульського, але це твердження не цілком точне: по-перше, між окремими складовими частинами різних ткацьких верстатів, які ми закупили в Мшанці, є й такі, які не мають ніяких аналогій у ткацькому верстаті, що його описав професор Шухевич в «Гуцульщині» і, по-друге, тому, що М. Зубрицький знає гуцульський ткацький верстат лише з опису та рисунка В. Шухевича, а цей опис, як мене знавці запевняли, в деяких пунктах помилковий» [7, с. 95].

Професор Р. Кирчів вказував, що важлива робота у результаті здобутих матеріалів дала можливість зібрати важливий науковий матеріал та цінні музейні колекції. На нашу думку, слід наголосити проте що більшість цінних матеріалів науковцям вдалося здобути у с. Мшанець за безпосередньої участі о. М. Зубрицького. У результаті цього вийшла праця «Етнографічна експедиція на Бойківщину», яка була опублікована в журналі «Zeitschrift für österreichische Volkskunde» [5, 72].

Отже, успішне завершення експедиції, зокрема збирання матеріалу у с. Мшанець відбулося за всебічним сприянням о. М. Зубрицького, який не брав участь у експедиції, проте всіляко намагався допомогти «подорожуючим», зокрема із респондентами, із допомогою з проживанням та збору цінних експонатів матеріальної культури місцевих жителів, він був прикладом для місцевих жителів яких «міряли» і фотографували, його допомогу у сприянні дослідників що високо оцінив І. Франко.

Література:

1. Галик В. Етнографічно-фольклорний колорит і культурне життя Старосамбірщини у дослідженнях Івана Франка // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 10, 2014. С. 3-8.
2. Горинь Г. Наукова праця Михайла Зубрицького у вимірах часу // Народознавчі зошити. 2008, № 3–4. С. 378-381.
3. Зубрицький М. Зібрані твори і матеріали у трьох томах. Том 1: Наукові праці. 2013. Львів. «Літопис», 610 с.
4. Кирчів Р. Зв'язки Михайла Зубрицького з Іваном Франком і Володимиром Гнатюком // Народознавчі зошити. 2008. № 3–4. С. 373–377.
5. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. К. Наукова думка, 1978. 174 с.
6. Кузеля З. Із моїх споминів про Івана Франка // Гнатюк М. упор. спогади про Івана Франка. Львів: Каменяр, 1997. С. 296-299.
7. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину// Зібрання творів у п'ятдесяти томах. К.: Наукова думка, 1982. Т. 36. С. 68-99
8. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. К.: Наукова думка, 1986. Т. 50. 709 с.

НАПРЯМ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ

Веремейчик С. В., кандидат філософських наук,
*Національний університет водного господарства
та природокористування
м. Рівне, Україна*

ЦИФРОВА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ТЕОРІЇ

Динаміку розвитку сучасного суспільства можна охарактеризувати стрімкою ходою науково-технічного поступу саме у контексті інформаційних технологій та комунікацій. Цілком очевидно, що даний феномен формує і новий тип спільноти, яка оперує у своїй генезі абсолютно новими поняттями та категоріями. Відповідно це вимагає нових підходів у методології дослідження змін, що відбуваються в онтологічній площині громади [1, 53]. Належно на рівні технологічного розвитку соціуму виник і новий термін «цифрова культура», що цілковито відображає суму різноманітності станів інформаційного суспільства. Власне сама дефініція цифрової культури більше тяготеє до інформаційно-комунікативної сфери, а ніж до поля трансформації культурної складової [2, 6].

Таку тенденцію до зміщення понятійного акценту в технологічну сторону легко пояснити за рахунок зростання ролі інформаційних технологій у всіх проявах людської діяльності та відповідно зменшенням ролі індивіда, як інноваційного центру суспільного прогресу. Фактично нова формація суспільного життя настільки тісно увібрала у себе технічну сторону культури, що позбавила людину в деякій мірі автономності. Сьогодення чудово ілюструє дану неспроможність людини по відношенню до реалізації персональних вольових актів без застосування інформаційно-технологічного інструментарію. Очевидно, що ці процеси підводять людство до певної граничної межі, за якою вже видніється принципово новий тип соціуму, буттєві засади якого, на даний час, вимагають від нас більш глибокого переосмислення явища цифровізації суспільства.

В контексті дослідження явища цифрової культури, можна сказати, що осереддя проблематики, що спрямовує теоретичний дискурс наукової розвідки, зосереджено в межах співвідношення культури та цифрових технологій. Так, прихильники культурного детермінізму стверджують, що феномен цифрової культури полягає в реалізації певних культурних засад в технологічній площині суспільства. Адже поняття культури є значно більшим ніж область функціонування інформаційних технологій і належно включає в сферу своєї дії технологічний аспект, як похідну від культури [3]. Проте в лоні класичного постіндустріалізму, який зі свого боку стоїть на позиціях технологічного детермінізму, шлях техногенного розвитку громади виділяється як основна першопричина соціально-культурної динаміки постсучасності. В даному аспекті технології постають у якості творчого джерела, яке живить видову трансформацію культурного поля соціуму.

Одним із яскравих прикладів дискурсу технологічного детермінізму є постмодерністська теорія, яка мислиться не тільки як методологія дослідження, що відповідає сучасним тенденціям культури, але й водночас являється дискурсом, що органічно переплітається із логічною структурою процесу інформатизації. Даний напрямок наукових студій вирізняє особливе наголошення на проблемах технологічної всепроникності в різноманітні сфери культурного життя. Тому в контексті теоретичних робіт по цифровій культурі в постмодерновому дискурсі, проблематика культурної значимості технологій і нових видів взаємовідносин розглядається як причина за розрив з епохою модерну.

У працях П. Вирильо, відомого французького філософа, образ цифрової культури набуває матеріального вигляду шляхом протікання електронних процесів телекомунікаційного світу. Мислитель виводить таку тезу із ідеї швидкості як предметного субстрату технологій. На його думку, саме реалізація певних граничних величин стрімкостей зумовлюють культурну динаміку. Тому в розумінні П. Вирильо постмодерний світ разом із його цифровою культурою набуває обрисів саме на поверхні екранів телефонів, комп'ютерів, в середині каналів зв'язку та приймачів. Продовжуючи роздуми П. Вирильо, Ж. Бодрійяр зі свого боку, також акцентує увагу на технологічній стороні культури. Проте дослідження феномену цифрової культури відбувається вже не з позицій ідеї швидкості, а з розуміння її як фактору онтологічної

нівеляції в процесі дифузії культурних просторів. Ж. Бодрійяр наполягає на тому, що створювана новітніми технологіями надмірність надає об'єктам надлишкової реальності – гіперреальності. В одній із недавніх робіт французький мислитель розмірковує про явище диджиталізації саме як про «вбивство реальності».

В значній мірі критичного забарвлення отримали дослідження цифрової культури канадських філософів: А. Крокера, М. Крокера та М. Вайнстайн. У репрезентованій ними теорії віртуального класу такі поняття як «віртуалізація», «віртуальна культура» та «воля до віртуальності» набувають центрального значення у формулюванні проблематики влади, домінування та нагляду. Відтак віртуалізація соціального досвіду легітимізується новим класом володарів «інформаційної супермагістралі», яка включає в своє потокове тіло варіативність каналів передачі інформації. Даний феномен, на думку канадських дослідників, актуалізує новий поштовх до нігілізму в розумінні «волі до влади» як «волі до віртуальності» [4].

Зі свого боку Д. Лайона, розмірковуючи в контексті проблематики влади та контролю, приходять до висновку, що електронні засоби комунікації лише підсилюють можливості соціального конструювання нагляду в різних сферах життєдіяльності соціуму. Проте, філософ у своїх працях намагається застерегти від надмірного алармізму. На його думку, новітні засоби спостереження та збереження персональної інформації можуть нести у собі не тільки небезпеку механізмів контролю чи подавлення волі, але й можуть запропонувати позитивні соціальні функції, що здатні обернутися турботою та захистом. Так само і Е. Шапіро наполягає на тому, що з розповсюдженням соціальних мереж відбулася «революція контролю», яка неймовірно швидко уможливила дискурсивні практики спілкування та інтегрувала глобальну мережу Інтернет в повсякденне життя пересічного громадянина. Така індивідуальна незалежність шляхом цифровізації отримала можливість обходити багато перешкод і ухилятися від зовнішнього контролю, одночасно нарощуючи невизначеність, дезорганізацію і конфліктність цінностей [5]. Проте Р. Вайтекер у своїй книзі «Кінець приватного: як тотальний контроль стає реальністю», на прикладах використання інформаційних технологій, намагається довести до широкого кола читачів, що тотальний контроль все більше і більше

матеріалізується із області фантастики та теорій змов в реальне життя. Причому суспільство знаходиться вже не на рівні мікрофізики влади, а на рівні мікробіології, на рівні технологічної корекції генетичного коду ДНК [6].

Ще одним яскравим представником філософії «віртуальної реальності» є відомий американський мислитель М. Хейм. В своїй основній роботі «Метафізика віртуальної реальності» філософ звертається до спадщини Платона та Лейбніца, для того щоб розглянути цифрову культуру через призму алегорій. Розвиток цифрової культури для нього постає як пошук будинку для розуму і серця, як чарівність духовно-еротичного, а не раціонально-утилітарного. Це шлях до досконалого знання, прорив до досконалості поза межами нашої реальності. Продовжуючи міркування в річищі даної проблематики М. Хейм аналізує дискретне мовлення машин, визнаючи їх принципове технологічне і культурне значення [7].

Отже, більшість дослідників схильні так чи інакше розглядати різні аспекти цифрової культури в контексті особливостей постмодерного світу. Формування віртуальних спільнот та віртуальних соціальних структур, проблеми зміни поколінь на піку технологічної революції, знаходяться в центрі уваги культурного аналізу. Проте, в той же час, прагнення до свободи на теренах кіберпростору парадоксально доповнюється спробами встановлення тотального контролю. Все це говорить про амбівалентність цифрової культури у контексті постмодерністської теорії, здатної, з одного боку, виступати в якості об'єднуючого і інтегруючого начала, а з іншого – породжувати в сучасному суспільстві ще більші форми несправедливості та нерівності, що викликають небачені раніше конфлікти і розломи.

Література:

1. Курилкіна В. М. Онтологія інформаційного общества. *Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М. К. Аммосова*. 2014. № 5. С. 49-54.
2. Фирсова С. В., Данилина О. М., Дашков А. А., Показаньев В. Ю. Культура как атрибут цифровой трансформации. *Цифровая социология*. 2021. № 1. Т.4. С. 4 – 12.
3. Gere C. *Digital Culture*. London: Reaktion Books, 2002. 248 p.
4. Kroker A., Weinstein A. *Data Trash: The Theory of Virtual class*. New York: St. Mar-tin`s Press, 1994, 160 p.

5. Shapiro Andrew L. The Control Revolution: How the Internet is Putting Individuals in Charge and Changing the World We Know. New York: A Century Foundation Book, 1999, 288 p.
6. Whitaker R. The End of Privacy: How Total Surveillance is Becoming a Reality. New Press, 2000, 195 p.
7. Heim M. The Metaphysics of Virtual Reality. New York: Oxford University Press, 1993, 208 p.

Нестеренко П. О., аспірант кафедри культурології
та філософської антропології

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА СМЕРТІ ТА БЕЗСМЕРТЯ ОСОБИСТОСТІ: ЕМПІРИЧНІ, ТЕОРЕТИЧНІ Й СВІТОГЛЯДНІ ВИМІРИ

Смерть та безсмертя особистості – це дуже серйозна наукова проблема, яка вимагає ретельних досліджень досвіду та переживань людини на межі смерті. Актуальність нашого дослідження значною мірою полягає в тому, що смерть і безсмертя є глибинно пов'язані з духовністю людини, а згідно з С. Грофом, «результати ... досліджень надають прямі практичні, емпіричні докази того, що духовність є вирішальною та закономірною ознакою як людської психіки, так і універсальної картини світу» [1, с. 15].

Американський дослідник Р. Моуді у своїй праці «Життя після життя. Дослідження життя після смерті тіла» говорить, що «розмову про смерть на психологічному рівні можна розглядати як ще один спосіб непрямого наближення до неї. Поза сумнівом, у багатьох людей виникає відчуття, що говорити про смерть взагалі – це наче «накликати» її, коли мимоволі відчуваєш неминучу близькість власного скону. Тому, щоб позбавити себе потенційної психологічної травми, ми вирішуємо по змозі уникати таких розмов» [2, с. 16]. Можна погодитися з автором про те, що багато людей бояться говорити про смерть, щоб її не накликати на себе. Страх смерті притаманний багатьом. Але ми переконані, що бояться смерті саме ті люди, які не вірять в безсмертя людської особистості після біологічної кончини.

Р. Моуді провів фундаментальне наукове дослідження довокола-смертного досвіду та близькосмертних переживань. Для дослідження Р. Моуді зібрав 150 випадків людей з довоколосмертним досвідом, які він розділив на три категорії:

1. Досвід людей, яких реанімували після констатації клінічної смерті.

2. Досвід людей, які були дуже близькі до стану фізичної смерті внаслідок аварії, тяжкої травми чи хвороби.

3. Досвід людей, які розповіли про своє переживання клінічної смерті близьким, а ті, своєю чергою, поділилися цим зі мною» [2, с. 21]. – говорить Р. Моуді.

Здійснивши аналіз цих 150 випадків довоколосмертного досвіду, дослідник приходить до висновку, що у всіх досліджуваних, які пережили констатовану клінічну смерть, є дещо спільне, а саме багато в чому тотожний опис довоколосмертного досвіду та близькосмертних переживань.

«Людина вмирає, і в той момент, коли фізичні страждання сягають найвищої точки, чує, як лікар констатує її смерть. Далі лунає настійливий звук – дзвін або бриніння – і з'являється відчуття, ніби летиш як стріла довгим темним тунелем. Відтак зненацька виявляєш, що опинився поза власним фізичним тілом, але все ще поблизу, і бачиш своє власне тіло, наче сторонній спостерігач. У стані клінічної смерті «небіжчик» спостерігає за спробами повернути його до життя, перебуваючи в стані, схожому на емоційний шок» [2, с. 23]. – зазначає Р. Моуді. Отже, досвід «померлих», які пережили клінічну смерть, згідно з дослідженням Р. Моуді, доводить існування безсмертної душі.

Далі дослідник, описуючи довоколосмертний досвід досліджуваних, які перебували у стані клінічної смерті, говорить, що «згодом людина опановує себе і мало-помалу звикає до свого нового становища. Вона зауважує, що «тіло» в неї ніби і є, але геть іншої природи і з цілком іншими властивостями, ніж те фізичне тіло, яке вона полишила. Незабаром відбувається й ще дещо – проходять душі близьких людей, щоб її зустріти і допомогти. Людина бачить душі вже померлих родичів і друзів, і перед нею з'являється дух – осяйна примарна постать, від якої променіє нечувана любов і душевне тепло. Ця постать невербально питає людину про різні аспекти її життя і влаштовує панорамну, широкоформатну ретроспективу найважливіших подій. І в якийсь

момент людина виявляє, що підійшла до якогось бар'єру чи кордону, що править, мабуть, за межу між земним і подальшим життям. І водночас розуміє, що слід повернутися назад на землю і що час її смерті ще не настав. У цей момент людина опирається: вона щойно побачила позаземне життя і ще не хоче повертатися. Людина переповнена відчуттям радості, любові й спокою. Зрештою, попри своє небажання, вона якимось чином возз'єднується зі своїм фізичним тілом і вертається до життя» [2, с. 24]. З цього слідує, що не дивлячись на різні типи світогляду, які могли бути у цих людей, всі вони після смерті бачили померлих родичів, що свідчить про нерозривний зв'язок всього людства зі своїми предками – з родом. Складно сказати, що означають факти доволасмертного досвіду, котрій наводить Р. Моуді, тобто чи у померлих були галюцинації, адже при клінічній смерті помирав їх головний мозок і він міг дати марення та видіння, чи можливо насправді життя після смерті існує і душа людини безсмертна, про що і свідчить дослідження американського вченого Р. Моуді. «Є факт, а є філософія факту» [3]. – говорить М. Папуча. Тому інтерпретація емпіричного матеріалу Р. Моуді про *близькосмертні* переживання (near-death experiences) [2, с. 19] буде залежати від ідеалістичного, матеріалістичного або персоналістичного типів світогляду [4] того чи іншого науковця.

Література:

1. Гроф С. Психологія майбутнього. Уроки сучасних досліджень свідомості / пер. з англ. Ярини Винницької та Олени Редчиць / С. Гроф, Львів: Видавництво Terra Incognita, 2019. 400 с.
2. Моуді Р. Життя після життя. Дослідження життя після смерті тіла / пер. з англ. Ігоря Андрущенка / Р. Моуді, Львів: Видавництво Terra Incognita, 2021. 148 с.
3. Папуча М. В. Проблеми психології особистісного розвитку / М. В. Папуча, Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2008. 384 с.
4. Хамитов Н. ФИЛОСОФИЯ: Бытие. Человек. Мир от метафизики к метаантропологии. Курс лекций. 6-е издание, исправленное и дополненное. / Н. Хамитов, Киев: КНТ, 2020. 268 с.

Ревін Ф. Г., аспірант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДІВ В РАМКАХ СИНТЕТИЧНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПАРАДИГМИ

Англомовна соціальна наука у наш час опинилася у чіткій субординації щодо жорстких приписів фізико-математичних дисциплін і, отже, вимушена тлумачити людину і суспільство як ще одну річ в детермінованому інвентарі закритої системи універсуму, з наявним у ньому ілюзорним рівнем свободи, взаємопроникнення та впливу. Так, виходячи здебільшого із постулатів методологічного індивідуалізму, західні суспільствознавці кардинально редукують пояснювальний апарат та потенціал власного онтогносеологічного підґрунтя. Інтерпретуючи колективну діяльність у атомарно-соліпсичний спосіб, аналітична соціальна онтологія досить часто опиняється в полоні дедуктивно-номологічних моделей й пояснень синергованої праксеології, будь-яких видів і сполук кооперативної діяльності, що тлумачать та зводять інтерперсональні соціальні зв'язки та форми до рівня структурно-функціоналістської взаємодії, досліджуваної на манер аналізу фундаментальними науками структури і поведінки елементарних часток, що абстрагує, тим самим, будь-яку мереологічну інтелегібельність інтеракційних наслідків для різноманітних сполук сумісної діяльності, що наявно присутні на макрорівні суспільного життєсвіту [5, с. 460-464].

На протипагу цьому, В. Дільтей, протиставляючи світ природи світові людської історії, принципово розрізняє метод «пояснення» в «науках про природу» і метод «розуміння», властивий «наукам про дух». Так, пояснення, на думку вченого, є результатом діяльності розуму з організації зовнішнього досвіду, в той час як розуміння – це осягнення внутрішнього змісту, проникнення в духовний світ інших людей та історичних подій [4, с. 156]. До самобутності наук про суспільство та спільну культуру апелював і Г. Ріккерт, інтерпретуючи з неокантіанських позицій засадничу роль цінностей в епістемології, що було трансформовано у філософії Віндельбанда у тезу про принципову відмінність наук про природу

та наук про культуру та знайшло подальший розвиток у розрізненні Ріккертом чотирьох автономних сфер буття [3]. Так, перша сфера охоплювала чуттєві об'єкти і становила предмет науки. Друга формувала осереддя «об'єктів культури – історії, мистецтва, моралі та ін.», осягнути які можливо тільки шляхом розуміння, а не раціональних узагальнень. Зокрема, «розрізнення перших двох сфер відбувалося у річищі поділу вже згаданим Віндельбандом наук на номотетичні (вивчають закони природи) та ідеографічні (дослід індивідуалізуючих аспектів буття). Ріккерт, в свою чергу, вважав, що обидві сфери є аксіологічно взаємозалежними, «але друга – більшою мірою, ніж перша» [4, с. 550].

Відстоюючи плюралістичні засади розбудови знання, можна, однак, втрапити у іншу крайність, а саме ступити на небезпечний для вченого шлях релятивізуючої фейерабендівської вседозволеності. Відтак, аби боронити власну доктрину від «епістемологічного анархізму», варто досліджувати правомірність тієї чи іншої теорії, адекватно оцінювати її претензії на інтелегібельність і науковість. Альтернативно, не можна відкидати певну філософську концепцію тільки за те, що вона не є моністичною і прагне синтезувати певну поліморфну єдність різних ідейних конструкцій. Водночас, є важливим розуміти, що навіть найменш упереджені із дослідів завжди, тим не менш, заангажовані психологічними аспектами, що неодмінно впливають на їх когнітивний апарат [3].

Мова, насамперед, іде про перманентно присутній у будь-якої (навіть добре тренованої) особи, латентний потяг до розкриття тайни, «розчаклування світу», що в умовах сучасної атеїстично-натуралістичної настанови веде, через постульовану фундаментальною фізикою програму, до примусу уніфікації уявлень про гомогенну, сциентистськи-об'єктивовану природу людини та всесвіту. На протиставлення цьому, в рамках постнекласичного типу наукової раціональності та, зокрема, в гуманітарному пізнанні, утвердження людиномірності істини та суб'єктивізація пізнавального процесу є цілком прийнятним фактом, дієвою антитезою та плідним методологічним підґрунтям для пояснення супраіндивідуальної природи і результатів людської діяльності, що отримує свій прояв завдяки засадничій антропоцентричній сутності економічних, культурних, соціально-політичних інститутів, практик та канонів [1, с. 22].

Резюмуючи, варто зауважити, що накреслена амальгама мультидисциплінарного плюралізму не тільки покликана розширити епістемологічні межі певних зашорених ригоризмів сучасності, адже актуалізує гуманістичну спрямованість пізнання, виконуючи захисту функцію що забезпечує різні галузі й шаблі наукового досліджу від догматичних зазіхань і помилок. Разом з тим, подібна «динамізація» пізнання аж ніяк не девальвує його науковості, оскільки реалізується в багатомірній, поліфонічно вимогливій какофонії обоюдно критичних настанов, здійснюється в рамках прискіпливої методології фальсифікацій різноманітних винаходів, відкриттів, концепцій і платформ, що виступає всеохопною рушійною силою розвитку знання, якомога більш плідної праці вчених і наукових співтовариств [3].

Здорова конкуренція, опозиція і конфлікт, дисонанс та мотивуюча змагальність, отже, не тільки формує горизонт і деталізує парадигму багатомірної картини світу, але й спонукає до взаємовимогливої праці, що стимулює укріплення наукової етики, налагоджує активний міждисциплінарний діалог і інтенсифікує рост багажу пізнавальних зав'язків. Все це, в свою чергу, сприяє нівелюванню стагнуючого впливу окремих моністично-атомарних теорій й ідеологем, що унеможливають плідний толерантно-творчий дослідницький потяг.

Література:

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. М., 1995.
2. Момджян А. В. Плюрализм: истоки и сущность. Критический анализ философских основ // А. В. Момджян. – М. : «Наука», 1983. – 231 с.
3. Омельчук, І. В. Теоретико-методологічний потенціал принципу плюралізму в гуманітарно-науковому дискурсі / І. В. Омельчук *Філософія науки: традиції та інновації : науковий журнал* / – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. – № 2 (10). – С. 99–106.
4. Н. Полішук. Плюралізм // *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук та ін. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.
5. Kaldis В. *Encyclopedia of Philosophy and the Social Sciences* (2 volumes), SAGE Publications, Inc., 2013. – 1200 p.

Ричко В. Ю., аспірант кафедри філософії
Рівненський державний гуманітарний університет
м. Рівне, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ: ІСТОРИЧНА ТА СУЧАСНА РЕТРОСПЕКТИВА

Одна з найбільших християнських святинь України – Почаївська Свято-Успенська лавра за свою тривалу історію функціонування пережила різні етапи юрисдикційного підпорядкування. Та попри це обитель у різні історичні періоди відіграла вагомую культуротворчу роль, зокрема, була центром духовно-культурного життя населення не лише Волині, але й всієї України.

Так, одним із провідних напрямів діяльності у святині була освітня праця. У період юрисдикційного підпорядкування Греко-уніатській церкві важливе значення у підготовці професійних церковних кадрів відігравали василіанські студії, або новіціати – навчальні заклади для майбутнього чернецтва. Відомо, що в середині XVIII ст. один із таких навчальних закладів знаходився саме у Почасві.

Невдовзі після переходу Почаївського монастиря до лона Російської православної церкви (1831 р.), а саме у 1869 р. на його базі відкрили велику ремісничу школу. У 1886 р. вона була трансформована в двокласну церковно-парафіяльну школу. Навчальний заклад готував учителів для сільських парафіяльних шкіл. Вже 6 листопада 1890 р. у Почаївському монастирі заснували двокласну церковно-вчительську школу для всієї Волині. Щоправда, для неї тут не знайшлося відповідного приміщення, тож її перевели до Житомира [6, с. 25-26]. А церковно-парафіяльну школу, що продовжувала функціонувати при Почаївському монастирі, 1893 р. реформували так, що після її закінчення можна було переводитися у житомирську учительську школу [6, с. 26].

Тоді ж вагомими здобутками ченців Почаївського монастиря була книговидавнича справа. За підрахунками дослідників, у період із 1734 по 1800 рр., в так звану уніатську добу свого існування, вона діяла найбільш активно. За цей час тут було видано 394 найменування книг церковнослов'янською, українською,

польською та латинською мовами [2, с. 297]. Перевага надавалася у першу чергу видрукам богослужбової літератури.

Важливим напрямом діяльності почаївської василіанської друкарні було також видання літератури для мирян. Зокрема, твори догматичного і моралізаторського змісту, спрямовані на роз'яснення парафіянам основних віроповчальних засад церкви. Серед таких: «Слово к народу кафолическому чрез монахов чина св. Василя Великого в провінції Полской...» (1765, 1768, 1778 рр.), студія М. Ольшавського «Слово о святом между восточною и западною церковію соединені...» (1769 р.), «Сімя слова божія, на ниві сердец человеческих сіянного...» (1772 р.) та інші.

Зуважимо, що всі ці друки укладені мовою, близькою до української народної «во удобное всякому того поразумініе» [4, с. 13]. На думку А. Гудими, переважання книг церковнослов'янською та українською мовами у видавничій продукції ченців-василіан Почаївського монастиря пояснюється тим, що серед них було чимало тих, хто прагнув підтримати в народі національну свідомість і традиції. Саме тому уніатські друки, зокрема церковні проповіді українською мовою та інші видання богослужбового, проповідницького, катехизисного та господарського змісту, мали виразний національний характер [3, с. 24-25].

З давніх часів при Почаївському монастирі діяла також іконописна школа, майстерня художньої обробки деревини і металів (різьба, позолота і т.д.). Вона готувала високопрофесійні кадри. Тож, зазвичай, внутрішнє оздоблення новозбудованих храмів і відреставрованих церков по всій Волинській єпархії було справою рук саме її учнів і випускників. Крім того, при Почаївському монастирі виготовлялися ікони, рами, оправи для Богослужбових книг, хрести, чаші, натільні хрестики з ланцюжками, іконки, які купували віряни з різних регіонів історичної Волині, Полісся та Галичини [6, с. 26].

Зважаючи на вищезазначене, можна стверджувати, що Почаївський монастир у різні історичні періоди був об'єднуючим культурним центром, а його духовно-релігійні та культурно-просвітницькі впливи на вірян були беззаперечні. Ця обитель не лише справила значний вплив на автохтонне населення, але й впродовж віків плекала у ньому національну свідомість.

Однак позиція, яку нині займають керівництво та насельники Почаївської Свято-Успенської лаври, важко назвати проукраїнською, оскільки вона тяжіє до ідеології, що інспірується російськими державними та церковними колами.

На підтвердження цьому наведемо кілька фактів. Так, вже після Революції Гідності та анексії Криму, влітку 2014 р., під час перебування журналістів у Почаївській лаврі, семінарист її духовної семінарії, ведучи екскурсію літературною українською мовою, постійно вживав слово «московський», що звучало, за твердженням відвідувачів, досить нав'язливо. Зокрема, у розповіді він акцентував на благодійності московських царів, натомість не подав жодної інформації про внесок заможних українців у розбудову цього осередку [7]. Коли журналісти поцікавилися, як же в Почаївській лаврі ставляться до вірян інших конфесій, то отримали таку відповідь: приходити в храм і прикладатися до мощей святих можна усім, а от молитися за представників інших конфесій православні отці відмовляються, тож записок за здоров'я та за спокій від них не приймають [7]. Під час екскурсії одна із київських журналісток поцікавилася, наскільки правильно вона вчиняє, що, будучи хрещеною в УПЦ МП, нині відвідує служби УПЦ КП і вважає себе вірною саме цієї Церкви. На це запитання молодий семінарист, за словами присутніх, наче мав готову пораду: «Потрібно прийти до церкви (УПЦ МП – Авт.) і покаятися [7].

Ще один епізод трапився у квітні 2016 році, в день святкування ювілею намісника Києво-Печерської лаври Павла, головними гостями святині були экс-регіонали [5]. Зокрема, журналісти помітили, що привітати отця Павла приїхали колишній глава адміністрації Януковича Сергій Льовочкін, экс-прем'єр Валерій Пустовойтенко, а згодом на подвір'я настоятеля заїхав автомобіль, на якому кілька років тому їздив луганський комуніст Спиридон Кілінкаров. Відразу після цього виряджені козаки з охорони Лаври погрозами зажадали від журналістів, щоб ті знищили відзнятий матеріал. Конфлікт було залагоджено лише після приїзду поліції [5].

У 2017 році намісники обителі пішли ще далі. Зокрема, назвали Всесвітню Раду Церков «сатанинською організацією», а РПЦ «своєю церквою». Про це йдеться у зверненні до московського патріарха Кирила (Гундяєва), яке написав намісник лаври

митрополит Володимир (Мороз). Цим самим він спростовує всі заяви агітаторів МП про незалежність УПЦ МП від Москви [1].

«Братія Свято-Успенської Почаївської лаври звертається і переконливо просить про вихід нашої Православної Церкви з Всесвітньої Ради Церков», – зазначається у зверненні [1].

Тобто, митрополит просить керівництво РПЦ ізолюватися від усіх Церков, вийшовши зі складу Всесвітньої Ради Церков, що фактично означатиме відкрити конфронтацію із усіма іншими конфесіями.

Аналізуючи всі вищенаведені факти можна дійти висновку, що однією із домінант сучасного релігійно-церковного життя в Україні є антиукраїнська спрямованість діяльності УПЦ (МП), зокрема, це можна прослідкувати на прикладі діяльності та висловлювань намісників Почаївської лаври.

Література:

1. «Антихристиянська і сатанинська суть»: намісник Почаївської лаври зробив скандальну заяву // РБК-Україна. URL: <https://styler.rbc.ua/ukr/zhizn/antihristianskaya-sataninskaya-sut-namestnik-1511950141.html> (дата звернення: 7.08.2018).
2. Білик В. Видавнича діяльність почаївських василіан в період ліквідації Греко-Католицької церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – 30-ті рр. XIX ст.) / Вікторія Білик // Волинський музей: історія і сучасність: Науковий збірник. – Луцьк, 2004. – С. 297-299.
3. Гудима А. Почаївський монастир в історичній долі українства. Арсен Гудима. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 40 с.
4. Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Книга друга. Частина друга (1765-1800) / Я. П. Запаско, Я. Д. Ісаєвич. – Львів: Вища школа. Видавництво при Львівському університеті, 1984. – 128 с.
5. «За твій гнилий базар я не знаю, що з тобою зроблю. Я – новий господар Лаври», – ряджені козаки з охорони святині погрожують журналістам // Цензор. Нет. URL: https://ua.censor.net.ua/video_news/385244/za_tviiy_gnylyyi_bazar_ya_ne_znay_u_scho_z_toboyu_zroblyu_ya_novyuyi_gospodar_lavry_r_yadjeni_kozaky_z (дата звернення: 10.08.2018).

6. Скиба І., прот. Культурно-освітня праця в Почаївському Свято-Успенському монастирі / протоіерей Ігор Скиба // Почаївська Свято-Успенська Лавра – найбільша святиня історичної Волині: Збірник матеріалів богословської науково-практичної конференції, присвяченої 450-річчю принесення на Волинь Почаївської чудотворної ікони Божої Матері та 350-річчю прославлення нетлінних мощей преподобного Іова Почаївського. – Луцьк: б. в., 2009. – С. 24-28.
7. Шутка Н. Російська агресія – це кара Божа за Майдан, вважають у Почаївській Лаврі / Н. Шутка // За Збручем: новинний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zz.te.ua/rosijska-ahresiya-tse-kara-bozha-za-majdan-vvazhayut-u-pochajivskij-lavri/> (дата звернення: 10.07.2018).

Романова О. П., аспірантка кафедри культурології
та філософської антропології

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

АКСІОЛОГІЧНИЙ СЕНС СВОБОДИ У ВИБОРІ ЛЮБОВІ

Аксіологічний аспект вибору любові стосується ціннісно-оціночних характеристик особистості, яка наважується здійснити якісний перехід у власному життєтворенні. Процес формування самобуття згідно концепту К. Яспера, потребує стрибку на певному етапі самовизначення. То чому у сучасному світі як жінкам, так і чоловікам складно здійснити вибір любові?

Зазначу, що під вибором любові розглядаю вибір партнера, а не вибір орієнтації чи форми сексуальних стосунків: гомосексуальної чи гетеросексуальної. Вибір любові – це «самовизначеність, істинний вибір особистості, вибір способу життя, в якому поєднуються світоглядні устремління, прагнення розуму з екзистенціальними переживаннями, почуттями й пориваннями тілесності – в собі і в єднанні з Іншим як з близьким» [1, с. 323-324].

Здійснення так званого «стрибку віри», про який у своїх працях писав С. К'єркегор, робить виклик щодо набуття особистістю

нового онтологічного досвіду, який носить на думку І. Ялома екстремальний характер. Утворення нової змістотворної системи потребує втрати попередніх орієнтирів, базових основ і спрямованість у бік вибору свободи. А це викликає динамічний екзистенціальний конфлікт в душі індивіда, адже доводиться позбавитися так званого ґрунту під ногами. Появу тривоги та страху у зв'язку з вибором І. Ялом позначає як втрату однієї з кінцевих даностей існування. «Свобода як первинний принцип породжує жах. В екзистенційному сенсі «свобода» – це відсутність зовнішньої структури... Індивід несе повну відповідальність за свій світ – інакше кажучи, сам стає його творцем» [2, с. 16].

Як бачимо, здійсненню вибору передуює свобода, що є ключовим елементом переходу під час утвердження нового буття. Такий процес формування оновленої реальності є духовно-вольовим перебігом і на думку К. Ясперса не містить довговічної міцної форми. «Вічну дійсність ми ніде не знаходимо як якоесь тимчасово наявне інше і не знаходимо її також як постійне в часі. Швидше, дійсність існує для нас як перехід. Вона не отримує форми довговічності, або форми стійкого порядку, але знаходить лише вид краху» [3, с. 235]. Це означає, що свобода і перехід до нової реальності матимуть нестійку природу, адже буття тільки твориться. Саме ця буттєва крихкість і відлякує людину обирати, бо перш ніж прийняти рішення і наважитися йти у нове, слід відмовитися від звичного застарілого укладу життя та звільнитися від непривабливих авторитетів. «Прийшовши до тями за допомогою авторитету, індивід переростає авторитет. Стає можливим прикордонне уявлення людини, яка тільки-но досягла зрілості, повністю спирається на саму себе» [3, с. 213-214].

Тобто, К. Ясперс закликає до осягнення як логічного, так й ірраціонального, що в поєднанні становлять на початковому етапі пізнання метафізичного розламу, який необхідний для перегляду архаїчних світоглядних конструкцій. А цього неможливо досягнути, не обравши свободу, що є необхідною передумовою любові та створення нової дійсності внаслідок розриву буття та осягнення попередніх світоглядних установок, що містять атавізми. «Свобода стала для неї (людини) самостійно обраною необхідністю істинного, свавілля було подолано, авторитет в її душі є трансценденцією, що говорить через її самобуття» [3, с. 214].

Унаслідок здійсненого аналізу доведено аксіологічний сенс свободи у виборі любові цілісною особистістю. Можна зробити висновок, що завдяки обираючій свободі та вивільненню свідомості від влади застарілих авторитетів, відбувається переформатування світогляду та ротація цінностей, що є необхідною передумовою у виборі любові. А це в свою чергу, позбавляє людину від хаосу світобачення, знижує рівень занепокоєння за невідоме майбутнє і скеровує життєтворення в бік трансцендентно обґрунтованої долі.

Література:

1. Романова О. Екзистенціальні та психоаналітичні аспекти вибору любові в філософсько-антропологічному дискурсі ХХ – ХХІ ст. / О. Романова // Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія». – Вип. 41, Видавничий дім Гільветика, 2020. – С. 313-326. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.21>
2. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия. М.: Класс, 1999. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://royallib.com/book/irvin_yalom/ekzistentsialnaya_psihoterapiya.html
3. Ясперс К. Разум и экзистенция. М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2013. – С. 336.

НАПРЯМ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТОЛОГІЇ

Ковальов А. В., аспірант кафедри державного управління
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ДЖЕЙМСА ФІШКІНА: ЗМІСТОВИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Концепція деліберативної демократії Джеймса Фішкіна стала однією з таких наукових розвідок, яка вирізняється не лише теоретичною вагою, а й має реальні прикладні вияви. Власне, удосконалення практичної соціально-політичної дійсності і стало ключовим мотивом американського науковця у розробці інструментів дорадчих консультувань.

Наріжною ідеєю деліберативного підходу є подолання недоліків представницької демократії, яка, на думку ученого, вже відіграла свою роль у формуванні демократичного суспільства і має бути замінена більш відповідною актуальним умовам життєдіяльності людства альтернативою – дорадчою демократією. При цьому автор концепції наголошує на принциповій відмінності його підходу від партисипаторного напрямку, який також базувався на критиці представництва інтересів громадян обранцями від народу, але пропонував повну відмову від представницьких інститутів і делегування повноважень. Деліберативна демократія виявляється менш радикальною щодо репрезентантів громадських інтересів і пропонує обмежити їхню діяльність за рахунок активізації публічного поля, в якому одним із провідних акторів буде безпосередньо громада. Але вона буде залучена до процесу обговорення конкретних проблем локального, регіонального, національного або навіть наднаціонального характеру з метою вироблення найбільш прийнятних з її позиції пропозицій рішень, які вже у ході прийняття політичних рішень будуть використовувати офіційні політики.

Сучасна представницька демократія, на переконання Джеймса Фішкіна, створює ряд небезпек, зокрема, загрозу «тиранії більшості». Під останньою дослідник має на увазі примітивізацію волевиявлення народу шляхом її обмеження процедурою виборів при абсолютній негільяції інтересів меншості. Деліберативний пол створює умови, за яких усі позиції (в тому числі антагоністичні) будуть почуті. При цьому за належної аргументації ідея, яка не була провідною на початку обговорення, може вийти у лідери дискусії і стати базою для вироблення подальшого рішення.

Ще одна небезпека представницької демократії криється у обмеженні доступу до громадської думки в сучасному демократичному суспільстві, в результаті чого відбувається деформація такого принципу демократії як політична рівність. Групи тиску (насамперед, великі корпорації) та політична еліта намагаються активно впливати на структуру та зміст громадської думки, по суті маніпулюючи останньою. Вони використовують слабку поінформованість мас на власну користь. Деліберативне опитування може забезпечити належний рівень поінформованості учасників неупередженими організаторами. «Вирішення нашої проблеми залежить від інституційних дизайнів, націлених на забезпечення репрезентативності та продуктивності» [1, с. 17].

Деліберативне обговорення як мета-діалог несе ряд конструктивних змін, що розширюють демократичне поле: 1) відбуваються зміна політичних установок (за рахунок висвітлення протилежних думок, а не спілкування виключно з однодумцями); 2) зміна інтенцій голосування за ту чи іншу ідею (усвідомлення кожним окремим громадянином власної значущості у соціально-політичних процесах); 3) перехід до колективної консистенції громади (усвідомлення превалювання загального блага над індивідуальним).

З точки зору процедурного аспекту, Джеймс Фішкін розробляє універсальну модель, яка була верифікована у різних країнах світу (не тільки демократичних) на різних рівнях (від розв'язання проблем локальних громад до обговорень ключових проблем в масштабах ЄС). Процес відбору учасників деліберативного полу передбачає використання наукової випадкової вибірки з урахуванням різних демографічних, гендерних, соціальних показників. Після обрання представників громади відбувається детальне анкетування учасників для виявлення їхньої думки

з приводу питань, які будуть обговорюватися. Зазвичай, деліберативне опитування відбувається упродовж двох неробочих днів на громадських началах. Учасники отримують робочі матеріали від організаторів та час на ознайомлення з ними. Потім відбувається загальне пленарне засідання, а також обговорення у менших за чисельністю робочих групах, які координуються модераторами. Основна функція модератора полягає у дотриманні балансу участі у процесі обговорення усіма учасниками. Саме у ході дискусії і мають місце позитивні зрушення, зміни преференцій часом бувають кардинальними. Деліберативний процес закінчується фінальним опитуванням, яке і демонструє основні зміни думок і настроїв громади. Офіційні представники влади, зазвичай, виступають у ролі замовників відповідних обговорень з метою виявлення реальної позиції громадян для прийняття подальшого політичного рішення, яке б мало більш демократичне підґрунтя.

Механізми деліберативного полу є відпрацьованими та ефективними, вони довели власну дієвість на практиці. Тим не менш, делібератія як регулярна практика, на нашу думку, лишається питанням відкритим. Адже, по-перше, не враховує політичного абсентеїзму, коріння якого знаходиться у психологічному вимірі (небажання людини брати на себе відповідальність за прийняті рішення, які стосуються її власної долі і, тим більше, долі інших людей). По-друге, має частково ідеалістичне трактування інтенцій політиків, адже навіть деліберативні поли можуть проводитися з метою маніпуляції громадською свідомістю та громадською думкою. Це може бути чергова спроба політичної еліти завуальовано нав'язати громаді необхідні думки. По-третє, недостатнім чином висвітлює стимули організаторів деліберативних полів бути абсолютно неупередженими у процесі організації та проведення відповідного заходу, апелюючи переважно до наукової етики. Відтак, практика деліберативної демократії ще потребує глибинного аналізу для доведення її переваг у порівнянні з іншими демократичними моделями організації суспільства.

Література:

1. Fishkin J. When the People Speak, Deliberative Democracy and Public Consultation [Text] / J. Fishkin. – Oxford University Press, 2009. – 183 p.

Корнат Л. Я., кандидат наук з державного управління,
асистент кафедри політології та міжнародних відносин
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО КОРИННИХ НАРОДІВ В УКРАЇНІ

Проблема врегулювання правового статусу корінних народів та гарантування їх прав і свобод на національному рівні окремо взятих держав є основою побудови демократичної та правової держави. Становище корінних народів України ускладнюється тим, що значна їх частина сьогодні проживає на тимчасово окупованій території в Криму, а частина стали вимушеними переселенцями.

Основи державної політики України щодо забезпечення прав корінних народів були закладені відразу після проголошення незалежності. Першим юридичним документом, де зафіксовано рівні права всіх етнічних груп, що населяють Україну, стала Декларація про державний суверенітет. У Декларації прав національностей, прийнятій Верховною Радою України 01.11.1991, сформульовано принципи політики держави у сфері етнонаціональних відносин та зазначено, що Українська держава гарантує усім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території захист прав та рівні можливості. [1]

Конституція України 1996 р. у статтях 11, 92 п. 3 та 119 п. 3 запровадила у правову систему нашої країни термін «корінного народу», однак без відповідного його визначення та без подання переліку корінних народів.[2] Чинне законодавство України у сфері забезпечення прав корінних народів формувалося під впливом внутрішніх міжнаціональних відносин та міжнародного законодавства. Отже, проголосивши незалежність, держава Україна на законодавчому рівні закріпила положення про те, що всі громадяни країни незалежно від їхнього етнічного походження є рівними. Проте держава не завжди сприяла розв'язанню проблем в цій сфері.

Для вдосконалення правових засад політики держави щодо захисту прав корінних народів неодноразово пропонувалися проекти законів щодо корінних народів України. У 1999 р. до ВРУ було внесено проект № 4041 Закону «Про статус кримсько-татарського народу». У зазначеному проекті лише за

кримськотатарським народом закріплювався статус «корінного народу», держава визнавала курултай та меджліс представницькими органами кримськотатарського народу з відповідними повноваженнями, але визначення самого поняття «корінний народ» не було. Згаданий законопроект відхилено і знято з розгляду. [7]

Наступним був проект № 4098 Закону «Про статус кримськотатарського народу». Законопроектом передбачалося: статус корінного народу закріпити лише за кримськотатарським народом; проблеми кримськотатарського народу вирішувати лише за їх участі; гарантування участі представників кримськотатарського народу у виборних органах та органах місцевого самоврядування; викладання в навчальних закладах кримськотатарської історії та культури тощо. Значна частина прав, які надавалися цим законопроектом дублювала права, які гарантувалися Конституцією громадянам України. Як результат – у 2005 році даний проект відправлено на доопрацювання. [8]

Уже після окупації Криму 13 березня 2014 року до ВРУ подано проект № 4433 Закону «Про статус кримськотатарського народу». У законопроекті пропонується визначити статус кримськотатарського народу як корінного народу України, примусово переселеного з території Криму. Встановлюються гарантії держави щодо відновлення їх прав, принципи державної політики та повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування щодо відновлення прав цього народу. Втім, 27 листопада 2014 року «проект відкликано» та «знято з розгляду». [9]

Того ж року поданий ще один проект – № 4501 Закону «Про права корінних народів України». У законопроекті пропонується визначення корінного народу – «автохтонна етнічна спільнота, яка компактно проживає та етногенез якої відбувся на території в межах лінії державного кордону України, яка становить етнічну меншість у складі населення України і не має власного державного утворення за межами України». А корінним народом України визначено є кримські татари, караїми, кримчаки. Того самого року «проект відкликано» та «знято з розгляду» [5].

У 2017 р. група депутатів ініціювали проект № 6315 Закону «Про статус кримськотатарського народу в Україні». Проект пропонує визначення термінів корінний кримськотатарський народ, корінний кримськотатарський народ, Меджліс

кримськотатарського народу, а також закріплює за кримськотатарським народом статус корінного народу, визначає основні принципи державної політики щодо кримськотатарського народу. Проте 29 серпня 2019 року «проект відкликано» та «знято з розгляду» [6].

Важливим документом в контексті перспектив деокупації Криму та забезпеченні прав корінних народів була Постанова Верховної Ради № 1140-VII від 20 березня 2014 р. «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави», згідно з якою Україна гарантує захист та реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу у складі суверенної і незалежної Української Держави; а також визнає Меджліс кримськотатарського народу, виконавчий орган Курултаю кримськотатарського народу, та Курултай як вищий представницький орган кримськотатарського народу. Також ВРУ доручила КМУ терміново подати проекти законів України, нормативно-правових актів України, які визначають та закріплюють статус кримськотатарського народу як корінного народу України. [3]

18 травня 2021 р. Президентом України внесено проєкт № 5506 Закону Про корінні народи України, а 1.07.2021 прийнято ВРУ. Закон передбачає нові підходи до відносин між державою і корінним народом, що ґрунтуються на гарантіях участі корінного народу у процесах прийняття політичних рішень з питань, що безпосередньо його стосуються; реалізацію заходів посиленої підтримки; гарантію індивідуальних та колективних прав; надання спеціального статусу представницьким органам; а також наявність окремої бюджетної програми з фінансового забезпечення діяльності представницьких органів. [4]

Важливим моментом в Законі є чітке визначення поняття «корінний народ» та чіткий перелік етнічних груп, які підпадають під це поняття. А саме: корінний народ України – автохтонна етнічна спільнота, яка сформувалася на території України, є носієм самобутньої мови і культури, має традиційні, соціальні, культурні або представницькі органи, самоусвідомлює себе корінним народом України, становить етнічну меншість у складі її населення і не має власного державного утворення за межами України. Корінними народами України є кримські татари, караїми, кримчаки [4].

Проблемним залишається питання правового захисту караїмів та кримчаків, оскільки ці малочисельні народи проживають в окупованому Криму. Після окупації півострова, відповідно до російського законодавства, створена громадська організація караїмів, яка у 2016 р. ухвалила резолюцію про визнання кримських караїмів корінним народом Росії. Щодо кримчаків – існують проблеми самоідентифікації всередині спільноти. Тому залишається проблема, як поєднати офіційно задеклароване прагнення кримських караїмів та кримчаків набути статус «нечисленних корінних народів РФ» із зарахуванням їх до корінних народів України і прагненням надати відповідні права згідно з національним законодавством.

Закон «Про корінні народи України» № 1616-IX від 01.07.2021 прийнято з метою визначення правового статусу корінних народів України та встановлення правових гарантій володіння всіма правами людини і основоположними свободами осіб, що належать до корінних народів України, відповідно до норм міжнародного права. Закон Про корінні народи України, незважаючи на низку недоліків позитивно сприйняли громадськість та представники корінних народів України.

Отже, в Україні з перших років незалежності тривав процес правового врегулювання статусу корінних народів України. Вище перераховані законопроекти та документи були намаганням закріпити права та статус корінного народу України у вітчизняному законодавстві. Проте політика держави у цій сфері не була послідовною.

Література:

1. Декларація прав національностей України. Документ від 01.11.1991 № 1771-ХІІ. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1771-12/print1395352190906458>] (дата звернення: 16.08.2021)
2. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 16.08.2021)

3. Н. Беліцер: коментар до законопроекту «Про корінні народи України»/ Інститут демократії ім. Пилипа Орлика. URL: <https://idpo.org.ua/analitics/4175-n-belicer-komentar-do-zakonoproektu-pro-korinni-narodi-ukraini.html> (дата звернення:16.08.2021)
4. Про корінні народи України. Закон від 01.07.2021 № 1616-IX. База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення:17.08.2021)
5. Проект Закону про права корінних народів України 4501 від 20.03.2014. Верховна Рада України / офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50327 (дата звернення:16.08.2021)
6. Проект Закону про статус кримськотатарського народу в Україні № 6315 від 07.04.2017. Верховна Рада України / офіційний веб-портал. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61537 (дата звернення:16.08.2021)
7. Проект Закону про статус кримсько-татарського народу № 4041 від 10.09.1999 Верховна Рада України / офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=6732 (дата звернення:16.08.2021)
8. Проект закону про статус кримськотатарського народу № 4098 від 03.09.2003. Верховна Рада України / офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=15737 (дата звернення:16.08.2021)
9. Проект закону про статус кримськотатарського народу № 4433 від 13.03.2014. Верховна Рада України / офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50219(дата звернення:16.08.2021)

Устименко Є. Р., аспірант кафедри політології
факультету суспільних наук і міжнародних відносин
orcid.org/0000-0002-6093-1988

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

ПРОЦЕС ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ДОНБАСІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ГУМАНІТАРНО-ПОЛІТИЧНІ ПИТАННЯ

Процес децентралізації в Україні, який бере свій початок з моменту ухвалення 1 квітня 2014 року Кабінетом міністрів України Концепції реформування місцевого самоврядування [1], припав на початок гібридної агресії Російської Федерації по відношенню до України. Її складовими є окупація території Автономної Республіки Крим у лютому-березні 2014 року та її подальша анексія або інкорпорація (включення – ред.) до складу РФ всупереч українському законодавству та міжнародному праву; масові акції протесту, що розпочалися навесні 2014 року у містах Півдня і Сходу України (більш відомі під назвою «русская весна» – ред.) та супроводжувалися безладом, захопленням зброї, блокуванням українських військових підрозділів та правоохоронних органів, захопленням органів державної влади і місцевого самоврядування; початок заворушень в Донецькій і Луганській областях, які згодом переросли у тривалу війну з активною участю в ній підрозділів регулярної армії РФ, а також представників спецслужб цієї країни, найманців та т.зв. «добровольців». Війна носить гібридний характер, оскільки РФ не визнає факту своєї участі у бойових діях на Сході України, одночасно, надає політичну, фінансову і військову допомогу т.зв. Донецькій і Луганській «народним республікам», що насправді є де-факто окупаційними адміністраціями Російської Федерації на окупованих нею частинах Донецької і Луганської областей і визнані Генеральною прокуратурою України терористичними організаціями.

Звільнення підрозділами Збройних сил України, добровольчими формуваннями проукраїнського спрямування захопленої гібридними військами РФ 2/3 частини Донбасу, поставило перед українською владою іншу, не менш важливу проблему – повернення цих територій до нормального життя та повноцінне

відновлення державного суверенітету України на цих теренах. Процес децентралізації влади і створення об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ – ред.) є одним з цих способів, адже представники деяких українських політичних сил, що мають проросійську риторичку, публічно заявляли про необхідність зміни закріпленого в Основному законі – Конституції унітарного статусу України та перетворення її на федерацію. Аналогічні заяви лунали як з боку ватажків терористичних «ЛДНР», так і з боку офіційного керівництва Росії. Це мотивувалося «різноманітністю» регіонів України в культурному, економічному і соціально – політичному плані і з цієї точки зору держава мала б перетворитися на федерацію з вже існуючими у її складі «анклавами»: в подальшому ці «анклави» мали би стати перепорою для європейської і євроатлантичної інтеграції України, повернення її під контроль з боку РФ.

Процес федералізації України в нинішніх умовах дорівнює смертному вироку для держави і де-факто означає розпад країни на т.зв. «удільні князівства», деякі з котрих можуть претендувати на приєднання до сусідніх держав (в тому числі РФ – ред.) у якості нових суб'єктів. З метою уникнення сценарію розпаду держави на протывагу федералізації була запропонована концепція децентралізації.

Тим не менш, треба констатувати, що процес децентралізації у звільнених від сепаратистів районах Донецької і Луганської областей, є далеким від ідеалу і супроводжується рядом певних проблем, якими є:

1. Нестабільна економічна і соціально – політична атмосфера в Україні, що, безумовно, не сприяє впровадженню реформ на місцях;

2. Небажання в деяких випадках місцевих еліт «йти в ногу» з часом та виконувати свої повноваження на нових засадах;

3. В деяких випадках помічаємо присутність т.зв. «старих кадрів» в органах місцевого самоврядування, а також в деяких новосформованих ОТГ. Ці люди були при владі за часів попереднього президента України Віктора Януковича і входили до складу правлячої на той момент «Партії Регіонів». Оскільки за часів Януковича було взято курс на централізацію влади в тому числі в регіонах, саме ці особи займалися впровадженням цієї політики на регіональному рівні. При цьому, дані особи не

пуралися публічно використовувати популярний на той час міф про те, що нібито «Донбас годує Україну», який виявився абсолютною брехнею і маніпуляцією. Це було зроблено з метою мобілізації власного електорату на більш рішучі дії злочинного (сепаратистського – ред.) характеру, а у випадку відриву Донбасу від України отримати власне «удільне князівство»;

4. Позиція Російської Федерації щодо припинення бойових дій, розведення військ та переговорів про майбутній статус окупованих (в українському законодавстві та у відповідних Мінських домовленостях – окремих – ред.) [2] [3] районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО – ред.). Офіційний Кремль використовує всі можливі важелі свого впливу (в тому числі, серед країн, що є учасниками т.зв. «Нормандського формату» – Німеччини та Франції – ред.) для того, щоб завершити війну на своїх умовах. Як відомо, російська влада не полишає думки про те, щоб зберегти свій вплив на Донбасі з метою недопущення виходу України з зони свого впливу і подальшої інтеграції держави в європейські і євроатлантичні структури.

Крім того, «масла у вогонь» підлила ще т.зв. «формула Штайнмаєра», що була погоджена українською владою восени 2019 року. Мова йде про комплекс мір, запропонований екс-головою МЗС, нині президентом Федеративної Республіки Німеччина Франком-Вальтером Штайнмаєром щодо виконання Мінських домовленостей від 12 лютого 2015 року («Мінськ – 2» – ред.). Відповідно до цього документу передбачається не лише припинення вогню і розведення військ, а також ухвалення Верховною Радою України спеціального закону про амністію учасників незаконних збройних формувань, проведення в ОРДЛО місцевих виборів під егідою Організації з питань співробітництва і безпеки в Європі (ОБСЄ – ред.), відновлення Україною контролю над своїм кордоном з РФ в окупованих районах Донбасу [4].

Проблема полягає в тому, що Росія бачить виконання домовленостей на умовах «спочатку – вибори, потім – кордон», мотивуючи це міфічними «етнічними чистками» з боку «бандерівців – неонацистів», а Україна вважає за необхідне спочатку відновити контроль над кордоном, а потім провести вибори, адже інакше їхні результати вважатимуться нелегітимними. Окрім цього, у разі надання окупаційній адміністрації на Донбасі права на «особливий

режим місцевого самоврядування» Україна ризикує повторити долю інших держав, що утворилися на уламках колишнього СРСР і які мають сепаратистські «анклави»: Молдова (Придністров'я), Грузія (Абхазія і Південна Осетія), Азербайджан (Нагірний Карабах). Фактично, це означає легалізацію терористичних утворень «ДНР» та «ЛНР» у складі України та неможливість проведення реформ (в тому числі децентралізації – ред.) на де – юре, українських, але де-факто, невідконтрольних офіційному Києву районів Донецької і Луганської областей, неможливість утворення ОТГ за українськими законами після реінтеграції ОРДЛО до складу України.

Література:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження КМУ № 333-р від 1.04.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
2. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями. Постанова ВРУ № 254-VIII від 17.03.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-VIII#Text>
3. Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод. Повний текст. – Українська правда, 12.02. 2015 року. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/02/12/7058327/>
4. «Що таке формула Штайнмаєра і чим вона загрожує Україні». Телеканал Espresso.TV, 14. 09. 2019 року. URL: https://espresso.tv/article/2019/09/15/scho_take_formula_shtaynmayera_i_chym_vona_zagrozhuje_ukrayini

Худик Г. О., аспірант кафедри політології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИЧНОЇ ІМІДЖЕВОЇ СТРАТЕГІЇ

Поняття «стратегія» не так давно ввійшло в політичний лексикон, утім, останнім часом відбуваються численні дослідження цього феномену в політології. Вважаємо за доцільне запропонувати такі критерії для характеристики політичної іміджевої стратегії: критерій належності, ситуативний критерій, критерій середовища, критерій інтеракції, критерій взаємозв'язку. Зазначені критерії вирізняються відповідними особливостями, на підставі яких і здійснюватиметься опис політичної іміджевої стратегії.

Критерій належності уможливорює визначення об'єкта, якому властива політична іміджева стратегія. Дослідження будь-якого об'єкту починається передусім з його ідентифікації, яка характеризує його відношення до тієї чи тієї групи об'єктів, які можна аналізувати в певному контексті та на відповідному рівні. Це дає змогу класифікувати досліджуваний феномен, структурувати його завдяки порівнянню з тими об'єктами, що мають спільні з ним властивості та ознаки, а також деталізувати його за допомогою абстрактних теоретичних моделей, у яких зафіксовано найважливіші структурні або функційні особливості. Таке дослідження можливо здійснити лише за обраним і концептуально обґрунтованим критерієм належності.

Політичні іміджеві стратегії властиві державі, політичним організаціям та політичним діячам, тобто, політичним акторам як на державному, так і на міжнародному рівні, де політичний актор – це учасник політичного процесу, який володіє тими чи тими політичними ресурсами, що дають змогу впливати на процес прийняття політичних рішень [1, с. 15]. Отже, залежно від того кому або чому властива політична іміджева стратегія, створюють відповідний механізм її функціонування, обирають відповідні методи, застосовують потрібні технології тощо.

Другим критерієм політичної іміджевої стратегії є ситуативний. Будь-який феномен не може постійно перебувати в тому самому стані, через те, що на нього впливає певна сукупність умов і

обставин, які так чи так сприяють зміні, появі чи зникненню деяких його властивостей та характеристик, модифікації його взаємодії з іншими елементами певної системи. Такі трансформації феномену можна вкласти у часові та просторові межі, тобто показати, коли та за яких умов вони відбуваються. Ураховуючи таку мінливість у часі, потрібно розрізнити феномен та послуговуватися ним у такий спосіб, щоб це призвело до бажаних результатів. Зокрема, чітке усвідомлення останніх віянь та актуальних тенденцій політичного життя суспільства забезпечує політичній іміджевій стратегії успіх. Цей критерій дає змогу охарактеризувати політичну іміджеву стратегію залежно від подій, що відбуваються.

Третім критерієм політичної іміджевої стратегії вважаємо критерій середовища. За допомогою цього критерію можна виявити політичну іміджеву стратегію в тих чи тих умовах середовища. Цікавим є той факт, що імідж політичного актора формують саме кліматичні умови, які на рівні здебільшого підсвідомості впливають на думку суспільства, яке зі свого боку впливає на формування іміджу політичного актора. Наприклад, Гомес, Хансфорд і Крауз пишуть: «Крім того, що погода впливає на саму явку виборців, вона ще й зменшує кількість голосів прихильників демократичної партії, а значить, вона є більш прихильною до республіканців» [3, с. 652]. Підтвердженням цієї теорії стали вибори 2000 року, коли спекотна і суха погода у Флориді сприяла перемозі Альберта Гора, тоді як дощ в інших американських штатах стримував його шанувальників і виборців. Аналізувати погоду потрібно не лише в день виборів, а й протягом кількох днів, напередодні, оскільки виборці схильні звинувачувати в поганій погоді навіть лідера президентських перегонів або партію, яка перебуває при владі [2, с. 15-16]. Якщо людина страждає, вона переносить свій гнів і невдоволення на владу. Міжнародний досвід показує, що погода може мати маргінальний ефект на вибори [4]. Поведінка електорату як на виборах у США, так і в будь-якій іншій країні залежить від безлічі чинників, зокрема й від погоди. Очевидним є те, що виборці не завжди раціонально підходять до вибору політичного діяча чи організації і така незначна дрібниця як сніг чи гроза може вплинути на результати виборів.

Четвертим критерієм є критерій інтеракції. Цей критерій характеризує набір елементів чинної системи (суспільства), які

мають певні стосунки (зв'язок) з політичною іміджевою стратегією. Людство ще ніколи не обходилося без взаємодії як окремих індивідів, так і певних груп індивідів з іншими індивідами чи деякими елементами діючої системи. Критерій інтеракції дає змогу виявити певний зв'язок політичних акторів (політичні організації та діячі) із зовнішнім середовищем (міжнародні політичні актори) та із внутрішнім середовищем (об'єкти держави).

Критерій взаємозв'язку є п'ятим критерієм. Він дає змогу виявити, через які канали здійснюється зв'язок між елементами системи та політичної іміджевої стратегії. Критерій взаємозв'язку відрізняється від попереднього (інтеракції) тим, що визначає не з ким будуть мати зв'язок політичні актори, а через які канали цей зв'язок буде здійснено. У цьому разі іміджеві стратегії політичних акторів поділяють на стратегії засобів масової інформації та комунікації й суспільні стратегії.

Отже, нами було розглянуто та охарактеризовано основні критерії політичної іміджевої стратегії, що формують цілісне сприйняття цього феномену. Через це є можливість розглядати політичну іміджеву стратегію як політичний механізм, якому властива певна структура, а отже, і цілісність. Це зумовлює розгляд політичної іміджевої стратегії як ефективного інструмента, яким можуть послуговуватися політичні актори для досягнення мети і отримання бажаного результату.

Література:

1. Тургаев А. С., Хренов А. Е. Политология. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 560 с. URL: <https://goo.gl/UBGR4B>
2. Achen C. H., Bartels L. M. Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government Princeton University Press. New Jersey: Princeton University Press, 2016. 408 с. URL: <https://goo.gl/KzEpgk>
3. Gomez B., Hansford T., Krause G. The Republicans Should Pray for Rain: Weather, Turnout and Voting in U.S. Presidential Elections // The Journal of Politics. 2007. № 69 (3). С. 649–663 URL: <https://goo.gl/4Q5cmc>
4. Lucy P. French election: Experts predict bad weather will narrow margin between Macron and Le Pen [Електронний ресурс] // Independent. 2017. URL: <https://goo.gl/tMer3V>. Дата звернення: 25.9.2017

Шевко Д. Г., аспірант центру зовнішньополітичних досліджень
Національний інститут стратегічних досліджень
м. Київ, Україна

СТРАТЕГІЧНІ НАРАТИВИ РОСІЇ У КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Під час реалізації міжнародних відносин на практиці держави намагаються створити та транслювати у зовнішній світ власне розуміння міжнародної політики та проблем, з якими вони стикаються. Щоб спроектувати своє бачення світу та свого місця в ньому (свою ідентичність) і змінити міжнародну систему на свою користь політичні еліти використовують *стратегічні наративи*. Стратегічний наратив можна визначити як особливий вид повідомлення, що містить у собі найважливішу інформацію про те, що являє собою конкретна країна або суспільство сьогодні, як ставиться до свого минулого і яке майбутнє прагне побудувати. Він розкриває цінності, які сповідує суспільство (держави) та механізм формування цих цінностей, пояснює сенс його існування та окреслює якості, що роблять його унікальним. Стратегічні наративи виникають на основі історичних фактів (реальних або вигаданих) та певних політичних ідей, що відповідним чином вписуються у контекст конкретної сучасної політичної ситуації. З одної сторони наративи повинні відповідати довгостроковим безпековим цілям конкретної країни, а з другої – бути досить привабливими та переконливими з метою їх акцептації іншими міжнародними акторами. У сучасну постмодерністичну інформаційну епоху успіху у конфлікті досягає сторона, яка конструює та представляє найбільш переконливу інтерпретацію подій. Як влучно відзначив Джозеф Най, «перемога залежить не від того, чия армія виграє, а від того, чия історія виграє» [1].

Таким чином, стратегічні наративи являють собою інструмент, що дозволяє державам поширювати свій вплив на міжнародній арені, управляти очікуваннями власних громадян та підлаштовувати під свої потреби дискурсивне середовище, в якому вони діють.

Анексія Криму та початок збройної агресії проти України у 2014 році продемонстрували, що Російська Федерація оволоділа здатністю планувати та втілювати широкомасштабні

медіа-кампанії, спрямовані як всередину країни, так і на зовні. На ведення глобальної інформаційної «війни без правил», у якій задіяні офіційна дипломатія, підконтрольні ЗМІ та спеціально створені «фабрики тролів» Москва витрачає величезну кількість ресурсів. Це дозволяє російській владі ефективно управляти сприйняттям російського-української війни на національному та, меншою мірою, на міжнародному рівнях.

Міскіммон та ін. виділяють три рівні стратегічних нарративів. По-перше, *системні нарративи* (або нарративи міжнародної системи) описують як влаштований світ та як він функціонує, ключових гравців, основні тенденції, а також значущі конфлікти і кризові явища у світовій політиці. По-друге, *нарративи ідентичності* описують фундаментальні цінності і ключові ознаки, що визначають унікальність суб'єкта міжнародних відносин та складають смислову основу для його позиціонування на міжнародній арені. По-третє, *тематичні нарративи* спрямовані на вирішення конкретної політичної проблеми (або проблем). Вони раціоналізують дії влади та надають поточним політичним діям конкретний контекст, пояснюючи у чому саме полягає проблемна ситуація, хто є сторонами конфлікту та яким чином обрана політична позиція може призвести до позитивної розв'язки [2, с. 6-8]. Усі перераховані види стратегічних нарративів пов'язані між собою. За умови існування взаємної узгодженості суттєво посилюється їх загальний інформаційний вплив. Особливістю російських стратегічних нарративів є історично обумовлена єдність між усіма їх рівнями, унаслідок чого політика Кремля часто формується під впливом численних радикальних ідеологічних течій, що циркулюють кількома рівнями нижче офіційного дискурсу.

Стратегічні нарративи проявляють себе у офіційних текстах політиків та формалізуються у стратегічних документах, що окреслюють довготривалі цілі держави [2, 4]. Для легітимації та камуфлювання гібридної війни проти України Кремль активно експлуатує комплекс добре структурованих стратегічних нарративів, серед яких можна виділити кілька магістральних тем:

- позиціонування модерної російської слов'янської православної цивілізації на противагу „декадентській» Європі;
- позиціонування України як невід'ємної частини євразійства та намагання втягнути її регіональні геополітичні проекти під крилом Кремля;

– експлуатація доктрини «Руского міра», що передбачає, що росіяни, білоруси та українці – це «один народ»;

– зображення українців як «несправжньої» нації, що не в змозі керувати власною країною та підтримувати свою державність;

– поділ Заходу шляхом використання різних інтересів держав-членів ЄС та позиціонування США в опозиції до ЄС а також деструкція НАТО, ЄС та інших євроатлантичних інститутів зсередини та перетворення їх на малоефективні органи на кшталт Ради Європи і ОБСЄ;

– маніпулятивне трактування міжнародного законодавства та використання демократичних практик та цінностей у своїх інтересах.

– використання юридичних та історичних обґрунтувань для легітимації дій Росії в Україні (включаючи референдум про Крим) [3].

Важливість збереження тієї чи іншої форми контролю над Україною для сучасної Росії відзначав ще відомий американський стратег Збігнев Бжезинський, вважаючи її головною перешкодою на шляху відновлення євразійського імперіалізму у Росії. Аналіз стратегічних документів РФ та офіційних заяв її очільників дозволяють зробити висновок, що збройна агресія Росії проти України є прямим наслідком послідовної реалізації системних стратегічних наративів Кремля, основна мета яких полягає у відродженні геополітичної потуги часів СРСР. При чому відновлення ефективного геополітичного контролю над Україною є умовою *sine qua non* цього процесу. З цією метою активно експлуатується міф про «братні народи», що залишається глибоко вкоріненим у російській суспільній думці навіть після початку бойових дій у 2014 році. Так, за даними ВЦІОМ у травні 2014 року, вже після анексії Криму, 66% росіян вважало братнім народом саме українців [4]. А стаття Володимира Путіна «Про історичну єдність росіян та українців», що була опублікована на офіційному сайті Президента РФ, є яскравим підтвердженням того, що Росія досі розглядає Україну крізь неоімперську призму і, таким чином, легітимізує для своїх громадян «право» втручатися у внутрішні справи України. Крім відверто тенденційного маніпулювання історією, текст статті містить цілий набір культурних стереотипів та комплексів, що функціонують у сучасній російській політичній культурі та ставлять під сумнів справжність української ідентичності.

Наприклад, тези про «неавтентичність» української мови, «неповноцінність» української культури, «нездатність» українців до самостійного державотворення та ін. [5]. Разом з цим претензія на «великодержавний» статус займає центральне місце у російській зовнішній політиці та офіційному наративі про глобальний порядок. У рамках системного наративу Росії Захід, на чолі зі США виступає загрозою та агресивним ворогом, що активно перешкоджає розвитку Росії та стоїть на заваді захисту її «законних» інтересів. У новій «Стратегії національної безпеки РФ», що була затверджена указом Путіна 2 липня 2021 року, прямо зазначено, Росії доводиться діяти у ворожому міжнародному середовищі, «традиційні російські духовно-моральні та культурно-історичні цінності піддаються активним нападам з боку США і їх союзників», і що «Російська Федерація вважає правомірним прийняти симетричні і *асиметричні* заходи, необхідні для припинення таких недружніх дій, а також для запобігання їх повторенню у майбутньому» [6]. У такому баченні сучасного світового порядку Україні відводиться роль об'єкта міжнародної політики, а саме «маріонетки» Заходу. З іншої сторони, Україна є єдиною країною, відносною з якою присвячено окремих пункт у чинній Концепція зовнішньої політики РФ¹, що свідчить про виняткове місце, яке вона займає на віртуальних мапах геополітичного впливу Кремля [7].

Таким чином, системні наративи Росії є спрямованими на реформатування міжнародного інформаційного середовища відповідно до її стратегічних зовнішньополітичних цілей. Головними з них є глобальне протистоянням Заходу та легітимація своєї агресивної політики на міжнародній арені загалом, і щодо України зокрема. Теорія стратегічних наративів дозволяє не тільки звести до спільного знаменника різні елементи російської політики щодо України та краще зрозуміти чому Росія вирішила ініціювати довготривалий двосторонній конфлікт, але і допомагає зрозуміти системність подібної ворожої політики та спрогнозувати її поведінку у середньостроковій перспективі. Аналіз офіційного дискурсу Російської Федерації демонструє, що коридор можливостей Кремля для вибору політики та поведінки у стосунку до України надзвичайно звужується і варто очікувати посилення

¹ Дивитися п. 56.

підривної діяльності проти основ української державності. З одного боку це зумовлено внутрішньою логікою розвитку жорсткого авторитарного режиму, що вже остаточно кристалізувався у Росії, з іншого – сформованими та імплементаваними у російській суспільно-політичний дискурс стратегічними наративами, що передбачають повернення України під російське «крило».

Література:

1. Nye J. S., *The Information Revolution and Soft Power*. Harvard: *Current History* Vol. 113, № 759. 2014. Pp. 19-22.
2. Miskimmon, A., O'Loughlin, B., Roselle, L. (Eds.). *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2017. P. 340.
3. Lange-Ionatamišvili E. *Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine*. Riga : NATO StratCom Centre of Excellence. 2015.
4. Братские народы – миф или реальность? ВЦИОМ. URL <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/bratskie-narody-mif-ili-realnost>. (дата звернення: 06.08.2021)
5. Путін В. Стаття Володимира Путіна «Про історичну єдність росіян та українців». Сайт Президента Росії. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/66182> (дата звернення: 01.08.2021)
6. Указ Президента РФ О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации. Сайт Президента России. 2021. URL: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0plD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf> (дата звернення: 08.08.2021)
7. МИД РФ. Концепция внешней политики Российской Федерации. Министерство иностранных дел Российской Федерации. 2016. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id/2542248 (дата звернення: 08.06.2021)

НОТАТКИ

ЗБІРНИК ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ

учасників
міжнародної науково-практичної
конференції

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК: НАУКОВІ ДИСКУСІЇ»

20–21 серпня 2021 р.

м. Київ

Видавник – ГО «Київська наукова суспільнознавча організація»

Адреса для кореспонденції: 04108, м. Київ, а/с 62

Електронна пошта: events@kyivnso.org.ua

Веб-сторінка: www.kyivnso.org.ua Т: +38 066 555 48 69

Підписано до друку 25.08.2021 р. Здано до друку 26.08.2021 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 3,95.

Тираж 50 прим. Зам. № 2608-21.